

Siri Kahrs Fjeldheim

Fra Richmond til Hollis

- en gjennomgang av lærebøker i sosialt arbeid fra 1917 til 1964

Masteroppgave i sosialt arbeid 2013
Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for samfunnsfag

Forord

Det har vært en spesiell opplevelse å bli så godt kjent med de gamle lærebøkene i sosialt arbeid – og kvinnene som har skrevet dem. Underveis i prosessen hadde jeg en opplevelse der jeg virkelig kom i nærkontakt med historien. Jeg satt i stua med alle mine bøker rundt meg, skriveblokk i fanget – og pennen klar! Men så syns jeg det luktet så rart. Hvor kom det fra? Det gikk enda noen dager før jeg oppdaget kilden til eimen som la seg rundt arbeidsplassen min. Men så oppdaget jeg hva det var:

Det var Mary Richmond, anno 1917, som lå der og luktet!

Takk, Irene Levin, for dine kloke og skarpsynte tilbakemeldinger. Jeg har lært så mye! Det har vært en spennende, morsom og krevende prosess å dykke inn i historien med deg ved min side.

Takk, kjære Ketil, for din utrolige tålmodighet i innspurten. Det ble mange og lange netter med heftige og ivrige diskusjon. Takk for din tålmodighet og hjelp!

Og takk til en liten og en stor, som har ventet tålmodig på at mamma skal bli ferdig!

Oslo, mai 2013

Innhold

Sammendrag	6
Hvordan uttrykkes forholdet mellom individ og samfunn i lærebøker i sosialt arbeid?	6
Synopsis	7
In what way is the relationship between individual and environment expressed in social work textbooks?	7
Kap. 1 Innledning	8
Tilbake til røttene	8
Sosialt arbeids fokus for oppmerksomhet	9
Formål	9
Problemstilling	9
Begrepsdefinisjoner og avgrensninger	10
Term og begrep	10
Individ og samfunn	10
Social casework - Individuelt sosialt arbeid	11
Sosialt arbeids analyseenhet	11
Oppgavens videre disposisjon	11
KAP. 2 SITUASJONEN I DAG	12
Debatten om sosialt arbeid som profesjon og sosialt arbeids "undersøkelsesobjekt"	12
Lånefaget	13
Hva skal analyseenheten hete?	14
Manglende "kunnskapsobjekt" og diffuse grenseoppganger	15
Andre fags definisjonsmakt!	16
"Kjerne", grenser og identitet – "Undersøkelsesobjektet"	16
Lærebøker i sosialt arbeid – generalisttilnærming	17
Individ og samfunn	18
Hva er samfunnet?	18
Eklektisk mangfold	19
Et forsøk på å forklare det uforklarlige	20
Utgangspunkt for videre studier	20
KAP. 3 METODEN – HVORDAN finne ut av forskningsspørsmålet	21
Introduksjon	21
Metode	21
Kvalitativ metode	21
Tekstanalyse og begrepshistorie	22
Hermeneutisk lesing	23

Populasjon og utvalg	23
Populasjon	23
Utvalg.....	24
Utvalgskriterier	25
Utvalget	26
Perioden 1917-1922, Mary Ellen Richmond.....	26
Perioden 1937-1951 – Amy Gordon Hamilton	27
Perioden 1957 (-1989) - Helen Harris Perlman	27
Perioden 1964 - Florence Hollis.....	28
Problemer med å få tak i utvalget	28
Kritikk/kort vurdering av utvalget	29
Riktig utvalg?	29
Kjønn og nasjonalitet.....	29
Fremgangsmåte ved studiet av tekstene	30
Metoderefleksjon	31
Valg av litteratur/utvalg	31
Forfatternes teoretiske utgangspunkt	31
Hva er historiske bøker, og hva er nyere bøker?	32
Sympati og antipati.....	32
Kritisk lesing.....	33
Kap. 4 Funn	34
1917 - Social Diagnosis	34
Kort oppsummering av boken Social Diagnosis	34
Sosialt arbeid er sosialt.....	34
Den diagnostiske prosessen	36
Diagnosebegrepet	37
1922 - What is Social Casework.....	38
Kort oppsummering av boken	38
Eksempelets makt – hvordan integreres individ og samfunn i arbeidsprosessen?	38
Metoden – direkte og indirekte arbeid; individ og samfunn	39
Det relasjonelle mennesket.....	40
Det indirekte arbeidet	41
Richmonds teoretiske utgangspunkt: Diagnostisk? Psykososial?	42
1937, 1940 og 1951: Theory and Practice of Social casework	43
En ny psykososial retning	44
Personen-i-situasjonen og psykososialt arbeid	44

Mindre sosial.....	46
.. og mer psykologisk	47
Metodisk utvikling	49
1957: Social Casework – A Problemsolving Process.....	50
1971 og 1989: Perspectives on Social Casework og Looking Back to See Ahead	50
Kort oppsummering av Perlmans tekster.....	50
Individ og samfunn – men ikke PIS og psykososial.....	51
Mangel på faste begreper	51
Problemløsning felles for alt sosialt arbeid – kritikk av psykoanalysen?	53
”Ikke glem det sosiale!”	54
Utelater selv metoder for omgivelsene	56
Men legger til litt indirekte arbeid – modifisering av omgivelsene	56
Metodiske utviklingstrekk	56
1964 – Casework – A psychosocial Therapy.....	57
Kort oppsummering av Hollis bok	57
Termen PIS kommer tilbake og fenomenet består!	58
- og psykososial.....	59
Nye kategorier for å integrere forklaringsmodeller for individ og samfunn.....	59
Indirekte arbeid krever direkte arbeid	60
Indirekte metode ekskludert i arbeidet med personlighetsutvikling.....	60
Teoretisk utgangspunkt – psykoanalytisk teori.....	61
Kap. 5 Konklusjoner	63
Utgangspunktet	63
Debatten om fagets grunnlag.....	64
Gå til historien!.....	65
Personen-i-situasjonen.....	65
Hvordan kan mine funn knyttet opp mot språkbruk belyse forståelsen av analyseenheten?	65
”Social”	66
Begrepsmangfold	66
Teorier	67
Metoder.....	67
Betraktninger og anbefalinger	68
Tilbake til historien!.....	68
Litteraturliste.....	70
FORELESNINGER	73

Sammendrag

Hvordan uttrykkes forholdet mellom individ og samfunn i lærebøker i sosialt arbeid?

Ved å gå gjennom noen av sosialt arbeids klassiske verker, i perioden fra 1917 – 1964,

ønsker jeg å se opphavet og utviklingen til sosialt arbeids analyseenhet - forholdet mellom individ og samfunn – ofte uttrykt som personen-i-situasjonen. Skal vi forstå hva sosialt arbeid er og hvordan vi skal utøve, må vi ha et sett med noenlunde felles briller. Jeg har tatt som utgangspunkt at en felles og sterk analyseenhet er en viktig forutsetning for dette. Min problemstilling kom frem etter undring over at faget sosialt arbeid ofte beskrives som historieløst, med en upresis språkbruk og en svakt definert analyseenhet.

Utvalget mitt består av 6 lærebøker innen sosialt arbeid som går helt tilbake til fagets profesjonelle røtter for å finne svar. Gjennom en kritisk lesning av tekstene og påfølgende analyse håper jeg å finne utviklingstrekk og eventuelle skifter i forståelsen av spenningsfeltet mellom individ og samfunn som sosialt arbeider befinner seg i.

Funnene mine kan summeres opp i følgende hovedtrekk.

Sosialt arbeid har en langvarig og tradisjonsrik analyseenhet, uttrykt som en forståelse av at faget befatter seg med individ og samfunn og den relasjonen som er mellom dem. Ingen av lærebøkene jeg har analysert fraviker fra dette synet, de historiske så vel som de nyere.

Min studie peker på tre forhold til at faget oppfattes som diffust:

Definisjonsmakt, manglende kunnskap og ikke minst en utfordring med felles språkbruk

Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for samfunnsfag

Oslo 2013

Synopsis

In what way is the relationship between individual and environment expressed in social work textbooks?

Through a review of some of social works classical textbooks from the period 1917-1964, my goal is to discover the origins and the development of social works unit of focus of attention – the relationship between the individual and the environment – often expressed as the person-in-situation. My thesis originated from a wondering of why social work sometimes is described as a profession lacking of history, with diffuse professional terms and a poorly defined point of focus.

If we are to understand what social work is and how to practice it, we need to view it from a somewhat joint perspective. My presumption is that a commonly shared and strong point of focus is a way to achieve this.

My selection consists of six social work textbooks, which dates back to the roots of our profession to search for answers. Through a critical point-of-view in my reading of these texts and in my analysis, I hope to find developments and possibly shifts in the description and understanding of the relational currents between individuals and environment which is social works point of interest. My findings can be summarized into three main characteristics:

Social works has a long and sustained tradition of expressing the point of focus as the relation between the individual and the environment. None of the analyzed textbooks deviated from this understanding, historical as well as newer textbooks.

My study points to three different reasons to explain why social work is sometimes viewed as diffuse: Power of definition, lack of knowledge and last but not least an inconsistent use of professional terms.

Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for samfunnsfag

Oslo 2013

Kap. 1 Innledning

Hva handler faget sosialt arbeid om? Hva gjør sosialarbeidere som ikke andre gjør?

Disse og andre spørsmål har fulgt meg gjennom arbeidet med klienter i sosialtjenesten, og senere med sterkere trykk i arbeidet med studenter på bachelorutdanningen i sosialt arbeid.

Jeg tenker ofte tilbake på et møte jeg hadde med en gruppe avgangsstudenter. Samtalen dreide seg inn på akkurat dette temaet – hvorfor er det så vanskelig å forklare hva sosialt arbeid handler om? Vi lo litt av hvor kronglete forklaringene våre ofte ble. Det ble lengre utgreininger om hvor sosialarbeidere jobber, hvilke problemer som er typisk at de løser, og at det handler om å hjelpe mennesker som har det vanskelig. Jeg opplevde en viss resignasjon i gruppen, og en av studentene sa oppgitt: ”Hva kan egentlig vi da?”

Jeg forsøkte å definere faget så tydelig jeg kunne. Jeg la vekt på kompetansen sosialarbeidere har med relasjoner og kommunikasjon, men forklaringen min ble både omstendelig og upresis.

Dette minnet har bitt seg fast i meg. Kunne det være andre og bedre måter å uttrykke fagets basis på? Og spørsmålet jeg ble sittende igjen med var: Hvor ligger egentlig fagets basis?

Jeg har lurt på om disse spørsmålene gjenspeiler en usikkerhet ved faget eller om grunnen ligger i individet selv? Er faget i seg selv vanskelig å forstå, for eksempel fordi det er komplekst? Det sosiale felt er sammensatt og dynamisk så det kan være vanskelig å sammenfatte i korte og gode beskrivelser. Eller er det slik at studenter og sosialarbeidere selv ikke har kompetanse om sitt fag? For denne tematikken gjentar seg fra studentkull til studentkull. Og i lærebøkene gjentas en appell om at nå må det gjøres klart og tydelig hva som er sosialt arbeids bidrag (Perlman 1971, xiii; Kokkinn 2005, 19).

Tilbake til røttene

Denne oppgaven kan ikke svare på alle spørsmålene jeg reiser her. Men gjennom alle mine år som sosialarbeider er det noe som sier meg at dersom man skal begynne prosessen med å finne svar på disse spørsmålene, må man sannsynligvis gå til grunnlitteraturen. Ved å gå i historien kan man finne noen av utgangspunktene for fagets basis, og dets grenseoppganger opp mot andre fag. Derfor er det også viktig for et fag å kjenne sin historie (Soydan 1993).

Kanskje er dette grunnen til at det er etterspurt mer forskning innen historien (Soydan 1993, 10; Levin 2004, 75), så jeg anser dette som et godt utgangspunkt for mitt prosjekt.

Sosialt arbeids fokus for oppmerksomhet

Felles for den usikkerheten spørsmålene viser til, er hvor og hvordan sosialarbeidere skal rette blikket. Er det samfunnet eller individet sosialarbeidere har fokus på? Ser man på individet som en selvstendig enhet og som noe i seg selv? Eller ser man på samfunnet som en selvstendig størrelse, uavhengig av de menneskene som bor der? Eller er det en interaksjon mellom dem? Som det vil gå frem av neste kapittel er det flere som har opptatt seg av forholdet mellom individ og samfunn, og vi vil se at det er mange utfordringer knyttet til dette fenomenet. En av utfordringene ligger i at man kan angripe forholdet mellom individ og samfunn på to måter. Enten kan man se på individ og samfunn som to separate enheter. Men tar man for seg bare en av delene, enten individ eller samfunn, er man på henholdsvis psykologiens og sosiologiens domene. En annen innfallsvinkel er å se på delelementene som to poler på en akse, også kalt spenningsfelt. Det er i dette spenningsfeltet sosialt arbeid befinner seg. Denne mellomposisjonen mellom individ og samfunn er med på å definere faget og dets identitet (Levin 2004, 11-12, og 15).

Min interesse for dette prosjektet er derfor forholdet mellom individ og samfunn forstått som et grunnelement i sosialt arbeid, og hva grunnlitteraturen sier om dette.

Formål

Formålet med studien er å utvide kunnskap og forståelse om grunnlaget i sosialt arbeid. Jeg ønsker å løfte frem samspillet mellom individ og samfunn som en grunnforståelse i sosialt arbeid. Litt avhengig av hva denne aktiviteten vil bringe, er det mitt håp at den kan bidra til faglig utvikling, og med kompetanse som kan styrke den faglige identitets- og selvfølelsen. Hvordan man forstår sitt eget fag i den større sammenhengen, og hvordan faget anerkjennes utad, er av betydning for fagets posisjonering og for egen fagidentitet.

På bakgrunn av dette har jeg formulert følgende spørsmål:

Problemstilling

Hvordan uttrykkes forholdet mellom individ og samfunn i lærebøker i sosialt arbeid?

Jeg går inn i studiet med en åpen holdning til de funn jeg underveis vil oppdage. Derfor er ikke problemstillingen avgrenset til å se individ og samfunn knyttet opp mot for eksempel bestemte teorier eller metoder. Jeg har forsøkt å skyve til side forventninger og forforståelse så langt det er mulig, og å være bevisst eget ståsted. Jeg ønsker å være åpen for nye oppdagelser, uavhengig av om disse ligger i teorier, metoder eller begreper, eksplisitt eller implisitt. Mitt kritiske analytiske blikk har derfor hele veien vært rettet mot spenningsfeltet mellom individ og samfunn.

Begrepsdefinisjoner og avgrensninger

Term og begrep

I oppgaven skiller jeg mellom term og begrep. Termer er ord i form av en betegnelse eller et navn for et gitt fenomen. Begrep står for forestillingen eller idéen om et fenomen (Trost og Levin 2011, 11). Det vil si at for eksempel definisjonen av sosialt arbeid er et begrep som omhandler ideen om termen sosialt arbeid. «Begrep er knutepunkter der ord og idéer møtes. Man kan si at begrep er ord som alltid er flertydige, politiske og sosiale begreper er altså alltid potensielt stridbare konsentrasjoner av flere betydninger» (Bergström & Boréus 2005, 182). I henhold til dette perspektivet må man altså forvente at begreper ikke aksepteres av alle.

Individ og samfunn

Samspillet mellom Individ og samfunn krever noen ytterligere begrepsavklaringer. Individet er i denne sammenheng klienten. Han beskrives med ulike betegnelser som individ, person, klient, osv., og disse krever ingen nærmere oppklaring i denne sammenheng. Jeg har valgt å bruke klient fremfor for eksempel bruker. Det skyldes at "klient" ligger nærmere opp til begrepsbruken i mitt materiale og derfor er mer tidsriktig for mitt utvalg.

Det varierer hvorvidt de ulike bøkene definerer den nærmeste familien som klienten, eller som omgivelsene. Familien har en spesiell posisjon i dette spenningsfeltet. Noen ganger defineres familien som individet, eller klienten, og noen ganger som omgivelsene. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel fire.

Samfunnet er situasjonen eller konteksten klienten må forholde seg til. Det finnes flere betegnelser for å beskrive samfunnet, for eksempel situasjon, kontekst, det sosiale, omgivelser, (lokal)miljø og samfunn. Jeg har i denne oppgaven valgt ordet "samfunn" for å beskrive individets situasjon på en gjenkjennbar måte, og noen ganger "omgivelser" der det av språklige grunner faller seg mer naturlig, og for variasjonens del.

Social casework - Individuelt sosialt arbeid

I mitt utvalg beskrives metoden i sosialt arbeid som "social casework"/"casework". Dette oversettes til individuelt sosialt arbeid (Levin 2004, 17). Individuelt sosialt arbeid er arbeid med enkeltpersoner eller familier, til forskjell fra for eksempel sosialt arbeid med grupper og samfunnsarbeid. I kapittel to, der jeg ser nærmere på nåsituasjonen, er generalistmodellen representert. Innenfor dette perspektivet inkluderes alle tre metodene i sosialt arbeid, individuelt sosialt arbeid, gruppearbeid og samfunnsarbeid. Andre metoder som sosial administrasjon og forskning, inngår vanligvis ikke i disse inndelingene i litteraturen, men blir nevnt som andre metoder i sosialt arbeid.

Sosialt arbeids analyseenhet

Mitt fokus i oppgaven er å finne ut av hva man ser på når man analyserer en situasjon? Et slikt fokus for oppmerksomheten kalles for fagets analyseenhet, (Levin 2004, 15-16). I litteraturen brukes imidlertid ulike termer som kjerne, kjerneområde, arbeidsområde, analyseobjekt, kompetansefelt, kompetanseområde, osv. Termene har overlappende mening, men er ikke nødvendigvis synonymer. I min oppgave bruker jeg først og fremst termen analyseenhet. Men jeg bruker også andre termer når jeg tar utgangspunkt i forfatteren egne termer for analyseenhet i de tekstene jeg studerer. Jeg vil da sette dem i anførselstegn slik: "kjerne" og "undersøkelsesobjekt".

Oppgavens videre disposisjon

Oppgaven er strukturert på følgende måte:

I kapittel to ser jeg nærmere på samtidslitteratur og debatter som er av særlig relevans for min studie. Der har jeg valgt ut enkelte bidrag jeg mener er sentrale for å forstå dagens debatt, først og fremst i Norden. Dette er på ingen måte en uttømmende oversikt, men de kaster lys over dagens situasjon, og de kan bidra til å plassere min oppgave i landskapet. Ikke

minst bidrar informasjon som fremgår til at jeg kan se etter noen utviklingstendenser mellom mitt historiske utvalg og de moderne tekstene.

I kapittel tre tar jeg for meg den metodiske fremgangsmåten. Jeg presenterer en innfallsvinkel til studie av tekster, hermeneutisk lesing. Jeg gir også en beskrivelse av to sentrale begreper i metoden begrepshistorie, diakron og synkron analyse, som bidrar til å forklare min fremgangsmåte i studiet av tekstene. Deretter beskriver jeg min utvalgsmetode, strategisk utvalg, og de kriteriene jeg har satt opp for utvelgelse av tekstene. Så presenteres selve utvalget, de forfattere og bøker jeg har valgt ut i tråd med mine utvalgskriterier. Jeg avslutter metodekapittelet med noen kritiske refleksjoner knyttet til metoden og kritisk lesing av tekster. Deretter presenterer jeg min analyse og funn i kapittel fire. Jeg tar kronologisk for meg hver lærebok i utvalget fra 1917 og frem til 1964. Oppgaven avrundes med mine konklusjoner og analyser om hvordan de tendenser jeg har funnet i den historiske utviklingen kan bidra til en forståelse av situasjonen slik den fortoner seg i dag.

KAP. 2 SITUASJONEN I DAG

Denne studien omhandler forholdet mellom individ og samfunn, slik det fremstår i lærebøker fra 1917 og frem til 1964. Mye har skjedd siden den tid. Nye teorier har kommet inn og er integrert i sosialt arbeid, nye metoder og fremgangsmåter er utviklet og utdypet, og mange nye lærebøker og andre tekster er publisert. Ikke minst har det i de senere årene kommet nordisk litteratur bedre tilpasset våre forhold. Det er ikke mulig innenfor rammen av en masteroppgave å få et fullstendig bilde over situasjonen knyttet til sosialt arbeids identitet, analyseenhet og grenseoppganger, men jeg har valgt å trekke frem noen sentrale aktører og debatter som tar opp disse forholdene og som jeg mener er godt egnet til å belyse debatten i Norden i dag.

Debatten om sosialt arbeid som profesjon og sosialt arbeids "undersøkellesobjekt"

I en fagartikkel i Embla (2000) med tittelen "Kampen om det sosiale arbeidets identitet", stiller Pär Nygren spørsmålet: Hva er sosialt arbeid? Er det et eget fag – og hvis det er et eget fag, hvor går grensen til andre fag, som for eksempel psykologi og sosiologi?

Nygren stiller spørsmål ved om sosialt arbeid virkelig har et eget "undersøkelsesobjekt", eller om det kun konstitueres som fag gjennom andre fag. Elementer man låner fra andre fagområder må kombineres på bestemte måter, og må bidra til at det blir definert et nytt og særegent "undersøkelsesobjekt" for sosialt arbeid. Dette "undersøkelsesobjektet" danner en viktig del av et fags identitet (Nygren 2000, 30).

Nygren tar utgangspunkt i to definisjoner av sosialt arbeid, den ene fastsatt av IFSW og den andre publisert på hjemmesiden til institutt for sosialt arbeid ved NTNU, som begge definerer at samspillet mellom individer og deres omgivelser beskriver sosialt arbeid (Nygren 2000, 28). Hans forslag til hovedbegrep for sosialt arbeids forskning (undersøkelsesobjekt) og yrkesutøvelsen (intervensjonsobjektet), er "sosial integrasjon" (Nygren 2000, 32).

Det er verdt å merke seg at Nygren mener sosialpolitikken skal være styrende for hvilke sosiale fenomener sosialt arbeid skal befatte seg med i forskning og praksis. Med denne forståelsen vil fagets "undersøkelsesobjekt" endre seg i takt med politiske svingninger. Det ville innebære at sosialt arbeids egen forståelse av relasjonen mellom individ og samfunn ikke ville være det som ligger til grunn for det sosiale arbeidet. Sosialt arbeids praksisutøvelse har en sterkere tilknytning til sosialpolitikken enn forskningsfeltet, men under Nygrens forslag til modell kan det skje at politiske føringer går på tvers av sosialt arbeids egendefinerte mandat.

Lånefaget

Nygrens artikkel viser til sosialt arbeid som et lånefag, et argument som går igjen i debatter om sosialt arbeids grenseoppganger og identitet. Harriet Holter kaller sosialt arbeid et lånefag i en artikkel så tidlig som i 1960 der hun undersøker sosialarbeiderens yrkesroller, og der også hun stiller spørsmål ved om sosialt arbeid er en profesjon. Hun mener at det faglige grunnlaget i sosialt arbeid er svakt, blant annet fordi det låner fra andre fag. I uttrykket "lånefag" ligger at man integrerer kunnskap fra en rekke andre fagområder, som psykologi og sosiologi (Levin 2004, 63), og i den forbindelse er argumentet at grenseoppgangene opp mot andre fag blir diffuse.

Men diskusjonen om lånefag skiller oss sannsynligvis i liten grad fra andre fag. Alle fag er trolig lånefag (Levin 2004, 63-64). Lånefag-diskusjonen kan nok derfor ikke gi hele svaret på hvorfor analyseenheten fremdeles oppfattes som vag. Medisin, som er en veletablert og

anerkjent profesjon, låner for eksempel fra en rekke ulike fagområder innenfor naturvitenskapen og samfunnsvitenskapen. Journalister låner fra humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag, og har ingen egen selvstendig teoribase. De bruker andre fags teorier og setter de sammen til sitt eget fagområde. Slik man også gjør i sosialt arbeid. Allikevel ser det ut til at denne operasjonen oppfattes annerledes når den utføres av sosialt arbeid enn for andre fag. Rannveig Dahle kommenterer at når sosialt arbeid låner litt av hvert fra ulike fag, blir summen "lite av hvert". Men når medisinen låner, blir det mye av hvert. Medisinen tjener på denne fremgangsmåten, mens sosialt arbeid ser ut til å tape på den (Levin 2004, 64).

Levin kritiserer Nygrens artikkel, og mener det blir feil å etterspørre et endimensjonalt analyseobjekt slik han gjør. Det fanger ikke opp sosialt arbeids virkelighet (Levin 2004, 72). Sosialt arbeid skal fange opp både enkeltmennesket og dennes forhold til samfunnet. Det er ikke snakk om bare individet, og det er heller ikke snakk om bare samfunnet: sosialt arbeid må forholde seg til alle delene (Levin 2004, 15-17).

Hva skal analyseenheten hete?

For det andre viser Nygrens artikkel til en annen viktig debatt i denne sammenhengen. Nemlig hva som er sosialt arbeids "undersøkelsesobjekt" og hvordan den skal benevnes. Harriet Holter foreslo i sin tid at et helhetssyn på individet i dets sosiale situasjon kunne være fagets analyseenhet (Holter 1960, 36). Nygrens forslag, "sosial integrasjon", vakte reaksjoner blant sosialarbeidere i Norge. Blant annet ble det innvendt at "sosial integrasjon" har uheldige assosiasjoner. Det ble også oppfattet som lite dekkende for fagets arbeidsområde. Man kan være enig eller uenig med Nygrens forslag til nytt hovedbegrep for sosialt arbeid. Selv om intensjonen er at det skal favne samspillet mellom individ og samfunn, gir begrepet også assosiasjoner til integrering av minoritetsgrupper, men også til tvang eller press for å passe inn i bestemte roller (Wallin Weihe og Qureshi 2001, 51).

Artikkelen inspirerte til flere forslag til begreper, som "sosial inkludering" (Wallin Weihe og Qureshi 2001, 51), "person-in-situation" (Oltedal 2001, 48), "relasjoner" (Hansen 2001, 56), og praksistilknytningen (Oltedal 2001, 48; Wallin Weihe og Qureshi 2001, 50).

Svarene viser at det er stor variasjon mellom sosialarbeidere i forhold til hvordan man beskriver sosialt arbeids "undersøkelsesobjekt", og de tar i ulik grad opp i seg spenningsfeltet individ og samfunn.

Manglende "kunnskapsobjekt" og diffuse grenseoppganger

I 2003 gjennomførte Thomas Brante en undersøkelse der spørsmålet var om sosialt arbeid kan defineres som en profesjon. Utvalget besto av 15 professorer i sosialt arbeid. Brante satte opp åtte kriterier som kan bidra til å definere en profesjon. Blant annet ble respondentene spurt om de kunne oppgi noen historiske verker som hadde vært konstituerende innenfor faget. De fikk oppgitt eksempler på verker av blant annet Darwin, Einstein og Marx. Noen svarte at slike verker var ukjente for dem, andre svarte at det ikke fantes (Brante 2003, 140-141).

Respondentene skulle også svare på hva de anså som fagets "kunnskapsobjekt". Mange kunne eller ville ikke avgrense dette presist, skriver Brante. Hans konklusjon var at det var en uvilje mot å sette grenser opp mot andre fag. Enkelte svarte at "kunnskapsobjektet" er sosiale problemer. Brante påpeker at problemer er foranderlige og vanskelige å fange (Brante 2003, 145). Brante sammenfatter med at forskningsemnet er svakt, og at det ikke er en stabil "kjerne" eller et "kunnskapsobjekt". Og det fører i Brantes ord til "en naturlig disiplinär oppgiftsosäkerhet" (Brante 2003, 147-148). "Kunnskapsobjekt" beskriver Brante som et studieområde, et territorium, den del av virkeligheten ett emne studerer, eller lignende

Det virker kanskje umiddelbart noe underlig at professorer i sosialt arbeid ikke kjenner til fagets klassiske verker og "kunnskapsobjekt", men det blir kanskje noe mer forståelig når man ser at kun fem av respondentene har bakgrunn i sosialt arbeid. Og de verkene intervjueren nevner som eksempler på paradigmatisk verk, for eksempel Darwin eller Marx, er allmenne og anerkjente innenfor flere vitenskaper, ikke bare én. Ingen teoretiker i sosialt arbeid har stått for et paradigmeskifte utover sitt eget fagfelt (Levin 2004, 133-134). Det er mulig at eksemplene har vært styrende for respondentene med tanke på hvor epokeavgjørende verkene skulle være på tvers av vitenskapsfelt. Det er kanskje ikke uten videre gitt hvor man skal plassere ulike klassikere, som for eksempel Marx.

Brantes studie reiser en rekke spørsmål. Om metoden, men også om fagfeltet. Svarene kan være et tegn på manglende sentral kompetanse i sosialt arbeid. Det kan stemme overens med mitt eget inntrykk og erfaring slik jeg har beskrevet det i forrige kapittel. Sosialarbeidere ser ut til å ha problemer med å sette ord på sin kunnskap og ferdigheter. Det kan for eksempel skyldes mangel på en kunnskap om sin historie og røtter, der svar på fagets identitet og analyseenhet kan ligge. Det kan se ut som om både Nygren og Brante ikke selv er klar over klassikerne i sosialt arbeid. For eksempel nevnes ikke pionerene Jane Addams og Mary Richmond, og deres verker, som klassikere innenfor faget. Og hvor blir det av forståelsen av individ og samfunn i Brantes fremstilling?

Andre fags definisjonsmakt!

Debatten med Nygren i spissen, og Brantes studie, viser også til et annet forhold som er av betydning for faget. Det kan se ut til at sosialarbeidere har kviet seg for å ta debatten knyttet til fagets identitet, og diskusjonen om dette er derfor i stor grad overlatt til andre faggrupper. Og de ser ikke ut til å kjenne godt nok til fagets klassikere og paradigmeskifter, til å kunne ha et godt overblikk over fagets analyseenhet. Dette kan virke uheldig inn på faggruppens egen forståelse av faglig identitet og tilknytning.

Stadige diskusjoner knyttet til fagets berettigelse som profesjon og hva dets analyseenhet er, må kanskje til slutt bidra til å skape usikkerhet om disse forholdene, både innad og utad i faggruppen. Debatten kan bidra til å så tvil hos de sentrale aktørene, og nedvurdere profesjonen og det den står for. Det er et problem når faget alltid skal vurderes av noen andre og opp mot noe annet (Levin 2004, 133-134).

"Kjerne", grenser og identitet – "Undersøkellesobjektet"

Haluk Soydan har i boken "Det Sociala arbetets idéhistoria" (1993) hatt som ambisjon å identifisere fagets "kjerne" og grenseoppganger. Og da spesielt i forhold til sosiologi og psykologi. Han har som utgangspunktet at sosialt arbeid er en profesjon og vitenskapelig disiplin, som på lik linje med andre vitenskaper, må ha en veldefinert "kjerne" og tydelige grenseoppganger opp mot andre fag (Soydan 1993, 7). Han oppfordrer faget til grundigere studier av sine røtter, fordi det bidrar til å etablere en tydeligere "kjerne" og grenseoppganger. En slik idéhistorisk prosess vil også virke identitetsskapende og – forsterkende for faget (Soydan 1993, 10). Soydans funn peker i retning av at sosialt arbeid har varierende presisjonsgrader for å definere fagets "kjerne" og grenser, og noen enighet

om dette finnes i følge han ikke (Soydan 1993, 14 og 18). Han mener blant annet at dette skyldes at oppgaver man oppfatter som spesifikke for sosialt arbeid, også utføres innenfor andre disipliner. Dermed blir grenseoppgangene uklare (Soydan 1993, 12). Her ser vi et likhetstrekk med den nyere debatten i Embla om sosialt arbeid som lånefag.

I motsetning til debatten som kommer senere, stiller ikke Soydan spørsmål ved om faget er en profesjon eller ikke. Jeg har spurt meg om det betyr at profesjonsdebatten er av nyere dato. På den annen side har Holter satt fokus på dette allerede i 1960. Er det slik at diskusjonen har blusset opp som følge av vesentlige skifter i fagforståelsen, for eksempel ved at nye begreper og teorier kommer til? Eller er dette et tegn på en vedvarende debatt med deltagere som inntar ulike posisjoner?

Soydan ser mange overlappende oppgaver ved sammenligning mellom sosiologi og sosialt arbeid, og mener at forholdet til sosiale problemer er felles for begge fagene.

Hovedforskjellen mener han er at sosialt arbeid forholder seg primært til individer og familier, og er mer rettet mot behandling og tiltak. Utgangspunktet for sammenligningen er endimensjonal, det vil si han spør seg hvorvidt fagene er orientert mot samfunnet eller individet. Det tilgodeser ikke det flerdimensjonale ved sosialt arbeid, der relasjonen mellom individ og samfunn kan beskrives som det som skiller faget fra andre fag og definerer en "kjerne".

Soydans studie er interessant for meg ettersom den har enkelte likhetstrekk med min studie. Vi går begge tilbake til røttene for å studere fagets analyseenhet nærmere. Det blir interessant å se om mine funn vil samsvare med Soydans funn om en svak "kjerne".

Lærebøker i sosialt arbeid – generalisttilnærming

Soydans bok brukes på både bachelorutdanningen og masterutdanning i sosialt arbeid.

Lærebøker er viktige å studere når man vil finne ut mer om hva sosialt arbeid handler om. De introduserer studentene for teorier, metoder og en forståelse for hva faget handler om og hvordan det skal forstås. Jeg har valgt å supplere Soydans lærebok med to grunnbøker i sosialt arbeid. Årsaken til det er at disse bøkene omhandler hele arbeidsprosessen i sosialt arbeid, mens Soydan er en litt annen type lærebok med et spesialisert historisk blikk på et bestemt fenomen. Jeg er også interessert i å se hvordan relasjonen mellom individ og samfunn trer frem i en grunnbok i faget.

Man bør forvente at fagets analyseenhet kommer tydelig frem i grunnbøker i sosialt arbeid. Lærebøker er en viktig kilde til å forstå hvordan sosialarbeidere definerer og utøver faget sitt. Jeg har derfor valgt å se litt nærmere på to lærebøker, en fra 1992 og en fra 2004. I nyere tid har det blitt vanligere å definere seg innenfor en generalisttilnærming. Dette er en motsats til den tidligere dominerende "social casework" tradisjonen, og den psykososiale retningen. Innenfor generalisttilnærmingen er alle metoder i sosialt arbeid inkludert, individuelt sosialt arbeid, sosialt gruppearbeid og samfunnsarbeid (Shulman 1992, xviii, Johnson & Yanca 2004, xv og 26). Bøkene "The skills of Helping Individuals and Groups" av Lawrence Shulman, og "Social Work Practice" av Johnson og Yanca, bruker begge en generalisttilnærming, og inkluderer dermed alle metoder i sosialt arbeid. Derfor har jeg en forventning om at både individ og samfunn integreres i fremstillingene.

Individ og samfunn

Ut fra diskusjonen om Nyberg, Brante og Soydan er det interessant å se om lærebøkene er i tråd med funnene deres, som alle påpeker visse uklarheter forbundet med forståelse av analyseenheten. Litt overraskende er de begge konsekvente og tydelige på hva de anser som sosialt arbeids oppgaver. Shulman bruker ulike begrep og forklaringsmåter: "*social work practice are based upon some underlying assumptions about people and their social surround*" (Shulman 1992, 9), men relasjonen mellom individ og samfunn understrekes som grunnleggende for hans forståelse av sosialt arbeid. Johnson & Yanca bruker gjennomgående termen personen-i-situasjonen for å beskrive relasjonen mellom individ og samfunn: "*An ecosystems perspective... involves all the systems in a person-in-environment approach, including the physical environment.*" Kanskje er det likevel ikke så overraskende å finne dette tydeligere beskrevet enn hva den tidligere gjennomgangen skulle tilsi. Lærebøker har en annen innfallsvinkel enn annen faglitteratur, og utgangspunktet for debatter og lærebøker er ulikt. Debatter forsøker ofte å fremme ytterpunkter for å få frem debatt, og kan gjerne ha utgangspunkt i erfarte utfordringer og problemer. Lærebøker er først og fremst en "idealisert" fremstilling av arbeidsprosessen.

Hva er samfunnet?

Det sosiale fremheves som viktig i sosialt arbeid. Shulman skriver at det er arbeidet med omgivelsene som skiller sosialt arbeid ut som en egen unik profesjon (Shulman 1992, 597).

Johnson & Yanca er fokuset på at i bunn for alt samfunnsarbeid, både forståelse og tiltak, ligger en grundig kartlegging av omgivelsene, forstått som lokalsamfunnet, (Johnson & Yanca 2004, 141-144). De ramser også opp ulike samarbeidspartnere og mulige tiltak (Johnson & Yanca 2004, 259 – 260), men beskrivelser av arbeidet med omgivelsene kombineres som regel med og glir ofte over til beskrivelser av det direkte arbeidet med klienten (Johnson & Yanca 2004, 263). Felles for forfatterne er at de fremhever ulike roller sosialarbeideren kan innta i arbeidet med omgivelsene, for eksempel kan hun være henviser (Johnson & Yanca 2004, 261), megler (Johnson & Yanca 2004, 277-278; Shulman 1992, 598, 600 og 632), koordinator (Johnson & Yanca 2004, 286), eller ha rollen som advokat (Johnson & Yanca 2004, 263; Shulman 1992, 615). Sosialarbeideren skal stå som en buffer mellom klienter og de stadig mer komplekse systemene de trenger å forhandle med. Denne oppgaven er i følge Shulman unik for sosialt arbeid (Shulman 1992, 599). Dette er en rolle som er i tråd med analyseenheten Shulman definerer.

Eklektisk mangfold

En viktig fellesnevner for begge bøkene og forfatterne er den økologiske tilnærmingen til sosialt arbeid (Shulman 1992, 44). Den fungerer som et overordnet rammeverk for tilnærmingene, og står sentralt når man skal forstå samspillet mellom individ og samfunn (Shulman 1992, xvii; Johnson & Yanca 2004, 28). Et økosystem inkluderer personer, alle systemer som personen interagerer med, de større omgivelser, og transaksjoner mellom personer og systemer (Johnson & Yanca 2004, 139).

En annen fellesnevner er mangfoldet av teorier og perspektiver som integreres i en overordnet generalisttilnærming og en økologisk rammeforståelse. Shulman inntar først og fremst et interaksjonistisk perspektiv (Shulman 1992, xv og xix), men også systemteori og strength-tilnærming. Johnson & Yanca presenterer sitt perspektiv som en generalistmetode med en interaktiv transaksjonell tilnærming, som benytter økosystem og strength tilnærming (Johnson & Yanca 2004, xv). Denne presentasjonen av teoretisk ståsted illustrerer kanskje hvor utfordrende det kan være å integrere forholdet mellom individ og samfunn inn i den teoretiske tilknytningen og til en helhetlig forståelse. Er det like komplisert beskrevet i periodene jeg skal studere?

Et forsøk på å forklare det uforklarlige

Kathryn L. Cornell (2006) retter nettopp oppmerksomheten mot hvorvidt man har klart å integrere individ og dets forhold til omgivelsene i forståelsen, ved hjelp av de teorier sosialt arbeid legger til grunn. Hun tar for seg alle de mest sentrale vitenskapsteoretiske tilnærmingene i sosialt arbeid, som Richmonds social casework, psykoanalytisk teori, psykodynamisk teori, egopsykologi, økologisk perspektiv og konstruktivisme, og studerer i hvilken grad de evner å integrere individ og samfunn. Hun konkluderer at man må gå tilbake til røttene på tidlig 1900-tallet for å finne en periode og metode der det var en bedre balanse mellom individ og samfunn (Cornell 2006, 53-54). Hennes utgangspunkt er ganske likt min problemstilling på noen områder. Forskjellen ligger imidlertid i at min tilnærming er bredere anlagt. Hun ser kun på i hvilken grad teoriene lykkes i å integrere analyseenheten i sosialt arbeid. Mitt utgangspunkt tar opp i seg utviklingen av analyseenheten på flere områder, der jeg har trukket frem ulike momenter som kan ha vært avgjørende for forståelsen og utviklingen av kompetanseområdet gjennom de ulike periodene jeg har studert. Dermed blir min studie først og fremst en studie av enkeltbegrepers betydning og italesetting av fenomenet relasjonen mellom individ og samfunn.

Utgangspunkt for videre studier

I motsetning til Brantes konklusjoner, enes Soydan og Harald Swedner i at sosialt arbeid tross alt ikke er så tradisjonsløst som man skulle tro. Det finnes idéhistoriske røtter sosialt arbeid kan bygge på - faget har en rik og fascinerende historie (Swedner 1983, 13; Soydan 1993, 44). Det er en viktig oppgave for emnet sosialt arbeid å forankre seg i samfunnsvitenskapens klassikere og derigjennom skjerpe sin identitet (Soydan 1993, 51- 52). Levin mener at dersom vi leter i basislitteraturen, finner vi svar på hva analyseenheten er i sosialt arbeid (Levin 2004, 75). Med utgangspunkt i deres anbefalninger, har jeg et ønske om å dykke ned i de i klassiske verkene og se hva som skrives om analyseenheten, og bidra til å "skjerpe identiteten". En standhaftig uklarhet knyttet til fagets kompetanseområde må bety at det er behov for å forske mer på dette området. At andre faggrupper lenge har hatt definisjonsmakten er ikke alene forklaringen. At vi er et lånefag kan heller ikke gi tilstrekkelige svar. Cornells studie bidrar med en god delforklaring, men jeg er fremdeles usikker på om ytterlige forklaringer kan finnes i en tekstanalytisk tilnærming til problemstillingen.

Alle de forklaringer som kommer frem i noe av den nye litteraturen bidrar med delforklaringer som kan kaste lys over situasjonen slik den er i dag. Jeg har ikke funnet tilsvarende studier som jeg her begir meg ut på. Kanskje kan min studie gi et ytterligere bidrag inn i forståelsen av sosialt arbeids kompetanseområde.

Levin sier at man gjennom hele fagets historie har forsøkt å inkorporere både individ og samfunn, men ikke helt fått det til. Vi kommer stadig tilbake til hvordan vi håndterer dilemmaet individ og samfunn (Levin 2011), slik vi også her har sett debatten dukke opp på ny og på ny. Og dette danner også utgangspunkt for min innfallsvinkel: Kan man finne svar i historien på hvordan man bedre kan håndtere dette dilemmaet i fremtiden?

Nå vil jeg først presentere min fremgangsmåte, dvs hvordan jeg metodisk har planer om å studere min problemstilling.

KAP. 3 METODEN – HVORDAN finne ut av forskningsspørsmålet

Introduksjon

Hvordan kan jeg best gå frem for å få et godt bilde av utviklingen av sosialt arbeids kompetanseområde, hvordan dette presenteres og italesettes? I dette kapittelet beskrives hvordan jeg metodisk har gått frem, analyseverktøy som er benyttet, utvalgsprosessen, og en beskrivelse av selve utvalget. Jeg vil også drøfte noen metodiske utfordringer spesielt knyttet til utvalg og kritisk lesing.

Metode

Kvalitativ metode

Denne undersøkelsen er en studie av tekster og fortolkning av meningsinnholdet i teorier, metoder, definisjoner, begreper og termer. Hovedtilnærmingen er tekstanalyse, som i all hovedsak er en kvalitativ metode. For eksempel definerer Johannessen, Tufte og Kristoffersen (2005) kvalitative metoder slik: "Kvalitative metoder forholder seg til data i form av tekster og legger vekt på fortolkning av dataene" (Johannessen, Tufte og Kristoffersen 2005, 101).

Tekstanalyse og begrepshistorie

Med tekst som undersøkelsesmaterialet er det naturlig å søke blant ulike former for tekstanalytiske verktøy. Her er det et mangfold av metoder og innfallsvinkler å velge mellom, og valgene man gjør avhenger av problemstillingen man ønsker å belyse. Det kan være en utfordring å finne den analysemetoden som best kan bidra til å kaste lys over forskningsspørsmålet. Studieobjektet i denne oppgaven er knyttet opp til språklige fremstillinger i og med at utvalget er tekster, og fenomenet jeg studerer er termer og begreper. Som hjelpeverktøy til å støtte meg i dette arbeidet av analyseenheten i et historisk perspektiv, er metoden begrepshistorie godt egnet. Jeg har valgt ut elementer fra deres metode som utgangspunkt for mitt prosjekt. Begrepshistorie er en nyttig metode når man vil studere hvordan termer og begreper har forandret seg over kortere eller lengre tidsperioder (Bergström og Boréus 2005, 19).

Göran Bergström og Kristina Boréus (2005) tar utgangspunkt i Reinhart Koselleck og Quentin Skinners fremstilling av begrepshistorie (Bergström og Boréus 2005, 184). De er spesielt opptatt av at ulike begrep har ulikt innhold i ulike kontekster og at sentrale sosiale begreper kan tolkes som knutepunkter i historien og i samtiden (Bergström og Boréus 2005, 185). Skinner poengterer at tolkningen må ta høyde for den aktuelle forfatterens språkanvendelse og argumentasjon. Det er viktig å ikke legge inn sin egen betydning av de termene som benyttes. Dette blir spesielt prekært når man studerer gamle tekster (Bergström og Boréus 2005, 26-27). For eksempel må man være forsiktig med å gi uttrykket "environmental manipulation" fra 1917 en direkte oversettelse med de konnotasjoner det gir til manipulering i dag.

I en begrepshistorie skal det gjøres både en synkron og en diakron analyse. Den synkrone analysen innebærer at et begrep analyseres i forhold til andre begrep som er i bruk samtidig. Den diakrone analysen er en historisk sammenligning av ett begreps innhold på ulike tidspunkter, der forskeren forsøker å finne ut hvordan det utvalgte begrepet har forandret seg over tid (Bergström og Boréus 2005, 187 og 193). I min analyse gjør jeg begge deler. Jeg sammenligner termer som er ment å dekke samme fenomen i en synkron analyse, og jeg foretar også diakrone analyser og følger sentrale begreper over tid.

Koselleck kan sies å tilhøre den hermeneutiske tradisjonen. Han deler opp begrepshistorisk analyse i to ulike former, synkront og diakront perspektiv. Den synkrone analysen fokuserer

på et begrep på et bestemt tidspunkt. Da ser man på synonyme begreper som opptrer på samme tidspunkt (synkront) og sammenligner disse (Christoffersen 2010,10- 11). Den diakrone analysen er en historisk sammenligning av et begreps innhold på ulike tidspunkter(diakront). Man ser om det semantiske innholdet kan ha endret seg over tid. En diakron analyse kan også belyse begrepets betydning i nåtiden, ved å få frem utviklingen av begrepets innhold betydning før i tiden (Bergström & Boréus 2005, 187). Dette perspektivet ligger til grunn i min analyse gjennom tekstene, selv om det ikke nødvendigvis uttrykkes spesifikt. Jeg sammenlikner f.eks psykososial i en diakron sammenlikning på fire ulike tidspunkt, 1940, 1951, og 1964 og nåtiden og beskriver de endringer, eller mangel på endringer begrepet har fått.

Hermeneutisk lesing

Hermeneutikken er en metode utviklet for tolkende forskningstilnærminger med hovedvekt på tolkning av mening i tekster (Rhedding-Jones 2005, 53, 54 og 76). Tolkning inngår i enhver tekstanalyse, og hermeneutikken er derfor en sentral teori og metode i denne sammenheng. Ved lesing av tekster er den hermeneutiske sirkel, slik Hans-Georg Gadamer fremstiller den, en modell for forståelse av hvordan man leser og bearbeider tekster (Bergström og Boréus 2005, 24). Den beskriver hvordan forståelsen av teksten utvikler seg gjennom en stadig bevegelse frem og tilbake mellom helhet og del i det materialet man prøver å forstå (Thomassen 2007, 91 og 93). Når man fordyper seg i den enkelte bok, er det også viktig å forsøke å heve blikket for å se de store utviklingslinjene, som i det hermeneutiske prinsipp der man veksler mellom delene og helheten. Det gjelder både innenfor hver enkelt bok, men også når man sammenligner flere bøker. Metoden gir derfor en god rammeforståelse for hvordan jeg har tilnærmet meg mitt utvalg og lest tekster fra ulike tiår og epoker.

Populasjon og utvalg

Populasjon

Det ville vært en umulig oppgave å ta for seg det man i kvantitative analyser ofte kaller populasjonen, dvs samlingen av alle enhetene som et forskningsspørsmål gjelder for (Johannessen, Tufte og Kristoffersen 2005, 206). Selv om begrepene populasjon og utvalg ofte knyttes til kvantitative tradisjoner, ønsker jeg å bruke dem når jeg nå beveger meg mot mine vurderinger for å kunne svare på forskningsspørsmålene stilt i denne studien. Vanligvis forstår man populasjon som et antall mennesker, men det kan også omfatte andre fenomen

som for eksempel tekster (Skog 2004, 121). Mitt forskningsspørsmål handler om analyseenheten, relasjonen mellom individ og samfunn, og hvordan den forekommer i lærebøker i sosialt arbeid. Populasjon blir derfor alle lærebøker i sosialt arbeid som diskuterer analyseenheten – altså forholdet mellom individ og samfunn. Det er naturligvis altfor omfattende for en mastergrad å ta for seg en hel populasjon og sannsynligvis heller ikke nødvendig (Johannessen, Tufte og Kristoffersen 2005, 207).

Utvalg

Med utgangspunkt i en omfattende populasjon ønsker jeg å snevre inn fokus til et utvalg av lærebøker som kan gi meg svar på mine forskningsspørsmål (Ringdal 2007, 24). Utvelging er viktig i all forskning fordi prosessen har stor innflytelse på analysen, hvilke konklusjoner man kan trekke og hvor stor tillit man kan ha til konklusjonene. Hensikten med kvalitative undersøkelser er å generere overførbar kunnskap, samt å få mer utfyllende kunnskap om et fenomen (Johannessen, Tufte og Kristoffersen 2005, 36).

Det finnes flere ulike utvalgsmetoder innenfor kvalitativ analyse. Mitt valg falt på et strategisk utvalg. Det vil si at man på forhånd har bestemt seg for hvilken målgruppe man retter seg mot. Deretter velger man ut de som skal delta i undersøkelsen. Utgangspunktet for utvelgingen er hensiktsmessighet (ikke representativitet som er vanlig i kvantitative undersøkelser). Kriteriene som legges til grunn for rekruttering og hvor mange man skal velge ut, er ikke alltid like lett å bestemme.

Teoribasert utvelgelse kunne vært en egnet metode, men som tidligere nevnt tar jeg ikke spesifikt utgangspunkt i noen gitte teorier og dermed blir denne formen for utvelgelse litt for snever. En studie tilsvarende Cornells (se kapittel 2) ville kanskje tatt utgangspunkt i en teoribasert utvelgelse. Mitt utvalg kan kanskje defineres som typiske tilfeller, det vil si at de er typiske for fenomenet jeg ønsker å studere – de har uttalt individ og samfunn på dagsorden. Men dette er også en for snever utvalgsmetode. At utvalget er typisk for populasjonen er viktig, men ikke avgjørende. Jeg har sett etter bøker som omhandler analyseenheten og som utpeker seg som spesielt viktige i sin samtid og i en historisk kontekst. Et typisk tilfelle utvalg ville vanskelig kunne dekket alle disse punktene. Den metoden jeg fant best egnet var kriteriebasert utvelging (Johannessen, Tufte og Kristoffersen 2005, 109). Metoden består i å sette opp en rekke forhåndsdefinerte kriterier og deretter gjøre utvalget på basis av disse kriteriene. Jeg har satt opp en rekke kriterier som enhetene

må oppfylle for å komme med i utvalget. Det skal bidra til å sikre at utvalget blir relevant i forhold til problemstillingen.

Samtidig har jeg også benyttet elementer fra en annen strategisk utvalgsmetode, snøballmetoden (Johannessen, Tufte og Kristoffersen 2005, 107-109). Det innebærer at en bok har ledet meg til nye bøker via henvisninger, samt at jeg har konferert med faglige ansatte ved institutt for sosialt arbeid ved HiOA, og fått anbefalinger om litteratur.

Med utgangspunkt i en strategisk kriteriebasert utvalgsmetode, har jeg satt opp et sett førende for å gjøre utvalget så dekkende som mulig:

Utvalgskriterier

1. Som et første utvalgskriterium har jeg satt at boken skal være relevant for utviklingen av ideen om individ og samfunn som kunnskapsområde i sosialt arbeid. Grunnen til dette handler om min antagelse av at forholdet mellom individ og samfunn peker på et viktig grunnelement i sosialt arbeid. Det er ikke bare snakk om hvordan individet utvikler seg, men like mye hvordan forstå individet i den sammenheng evt samfunn det opptrer i. Mitt første utvalgskriterium er:

- Boken skal omhandle forholdet mellom individ og samfunn.

2. Deretter skal utvalget av bøker være hyppig henvist til i senere lærebøker og andre verker i sosialt arbeid. Man kan si at de bøkene jeg skal ta for meg, kan fungere som en slags kanon. Dette vil selvfølgelig være diskutabelt, men min idé er å prøve å fange opp nettopp de bøker som det hersker en noenlunde enighet om at utgjør grunnleggende lærebøker for fagområdet. Lærebøkene skal ha hatt betydning for sin epoke og være skrevet av ledende forfattere i sin tid. Utvalgskriteriet handler dermed om hvor anerkjent og anvendt bøkene har vært. Mitt andre utvalgskriterium er:

- Bøkene skal ha vært ledende og betydningsfulle for ettertiden gjennom henvisninger.

3. Min interesse handler om å se utvikling av begreper over tid. Derfor må utvalget av lærebøker dekke forskjellige perioder av sosialt arbeids utvikling. Jeg har valgt ut litteratur som dekker hvert tiår fra begynnelsen av 1900-tallet og frem til 1964. Det tredje utvalgskriteriet er:

- Bøkene skal dekke perioden fra 1917 -1964, og dekke hvert tiår i perioden.

4. Primærlitteratur er den litteraturen som gir best tilgang til idéer en bestemt person har uttrykt på en bestemt tid slik. Jeg ser primærlitteratur som bøker der idéene omhandles først, og sekundærlitteratur er der en ved senere utgivelser henviser til disse opprinnelige ideene. Det fjerde utvalgskriteriet er:

- Bøkene jeg skal studere må være primærlitteratur.

5. Siden dette er en masteroppgave der oppgaven utgjør 45 studiepoeng, er det viktig å ikke inkludere for mange lærebøker. Samtidig må disse være valgt ut på en strategisk måte der en får med viktige kriterier for forskningsspørsmålet. Det femteutvalgskriteriet er:

- Et antall som ikke overskrider 10 bøker.

Utvalget

Gitt utvalgskriteriene definert over, har jeg valgt ut en artikkel og i alt åtte bøker fra perioden 1917-1964. Seks av dem er lærebøker og to av dem er artikkelsamlinger. Bøkene og artikkelen er skrevet av fem ulike forfattere. Det vil si at enkelte av bøkene i mitt utvalg har kommet i flere utgaver. Bøkene i utvalget er:

Perioden 1917-1922, Mary Ellen Richmond

Social Diagnosis, 1917

What is Social Casework, 1922

Mary Richmond anses som matriarken og en av de virkelige pionerene innenfor sosialt arbeid (Bergmark 1998, 14). De to bøkene gir en samlet teoretisk og metodologisk base for sosialt arbeid og var lenge grunnbøker i utdanningen av sosialarbeidere (Soydan 1993, 104). Hennes bidrag er internasjonalt anerkjente, og hun refereres stadig til både ved historiske gjennomganger og for faglige henvisninger (se for eksempel Payne 1991, 25; Kokkinn 2005, 34; Swedner 1989, 52; Soydan 1993, 21).

Av Richmonds fire bøker, er ikke "Friendly Visiting Among the Poor" (1899), hennes første bok, eller "The Good Neighbor" (1907) med i mitt utvalg. De tar først og fremst for seg det frivillige arbeidet før faget ble en profesjon. Dette filantropiske arbeidet faller ikke innenfor utvalgskriteriene mine på grunn av perioden de er publisert i. De bøkene jeg har valgt ut er fra perioden da Richmond gjorde sine første formuleringer av sosialt arbeidet i en vitenskapelig ramme.

Perioden 1937-1951 – Amy Gordon Hamilton

Basic Concepts in Social Case Work (artikkel), 1937

Theory and Practice of Social Casework, 1. utgave, 1940

Theory and Practice of Social Casework, 2. utgave, 1951.

Hamiltons navn er i dag mindre kjent for de fleste sosialarbeidere, også for andre lærebokforfattere, selv om hun var anerkjent i sin tid og i lang tid etterpå. Det viser seg bl.a. ved at hun refereres til som "han" av de som ikke undersøker primærlitteraturen sin grundig nok (se for eksempel Swedner 1983, 52-53; Johnson og Yanca 2004, 21). Hennes lærebok er svært anerkjent og ble benyttet i undervisning i sosialt arbeid i mange år. Hamilton vises ofte til i den påfølgende faglitteraturen, blant annet som følge av hennes videreføring av den diagnostiske tilnærming og forståelse av individets psyke. Hun hadde stor innflytelse på den påfølgende praksis og teoriutvikling innenfor den psykososiale tradisjonen (se for eksempel Swedner 1989, 53; Bergmark 1998, 14; Soydan 1993, 106; Johnson og Yanca 2004, 21-22; Kokkinn 2005, 45). Richmond og Hamiltons bøker gir samlet et godt bilde av etableringen av en profesjon og en tidlig identifisering av individet og dennes omgivelser som helt sentralt for sosialt arbeid.

Perioden 1957 (-1989) - Helen Harris Perlman

Social Casework – A Problem-solving Process, 1957

Perspectives on Social Casework (artikkelsamling), 1971

Looking Back to See Ahead (artikkelsamling), 1989.

Perlman er en av de som viderefører den diagnostiske tradisjonen, der individ og samfunn anses som analyseenheten. Hun blir ofte referert til av andre forfatter. Hun er spesielt kjent for introdusere metoden problemløsning, og en mer eklektisk tilnærming til sosialt arbeid der hun inkluderer tanker fra den funksjonalistiske skolen (Swedner 1989, 55; Johnson & Yanca 2004, 25). Læreboken fra 1957 fremheves som en viktig bok i mange år innenfor en psykodynamisk tilnærming, men som skiller seg noe fra den diagnostiske tradisjonen ved at hun var inspirert av ideer fra den funksjonelle skolen og vektla håndtering av klientens nåværende problemer (Payne 1991, 91).

De artikkelsamlingene er ikke valgt ut på basis av kriteriebasert utvelging, men som følge snøballmetoden.

Perioden 1964 - Florence Hollis

Casework – a Psychosocial Therapy, 1964.

Hollis er anerkjent for sin utdypning av det psykososiale arbeidet (se for eksempel Payne 1991, kap 3). Payne beskriver Hollis bok, og senere utgivelser, som selve referansepunktet for psykodynamisk casework (Payne 1991, 83). Soydan viser til Hollis som den som introduserte systemteoretisk tenkning (Soydan 1993, 107).

Hollis og Perlman sine publikasjoner overlapper i tidsperioden fra 1964 og frem til 1989. Mitt utvalg stanser ved 1964, men Perlman har imidlertid gitt ut artikler i sine artikkelbøker som strekker seg frem til 1989, og jeg har gjort noen referanser til artikler publisert etter 1964.

Jo mer jeg har studert og lest, jo mer har jeg fått bekreftet at mitt utvalg oppfyller utvalgskriteriene som svært anerkjente og ledende for sin epoke, og de har og av avgjørende betydning for den videre utviklingen av faget sosialt arbeid. Alle forfatterne og deres publikasjoner er vist til i stort omfang i senere litteratur. Det er heller unntaket når disse forfatterne ikke blir nevnt i grunnbøker i sosialt arbeid. Ikke minst viser de til hverandre i sine tekster (Hamilton 1940, 19; Hamilton 1951, 115; Perlman 1957, vii og ix; Perlman 1989, 121-122; Hollis 1964, 266).

Problemer med å få tak i utvalget

Det har vært et viktig utvalgskriterie å benytte primærlitteratur fra hver periode. Det ligger en fare i å kun henvende seg til sekundærlitteraturen om de aktuelle forfatterne. Deres syn vil alltid være farget av deres egen tidsepoke, kultur og ståsted, deres egen forforståelse. Jeg har naturligvis også benyttet meg av sekundærlitteratur for å bidra til å utdype min egen forståelse av tekstene, og finne støtte eller motstand mot min forståelse. De bidrar til å danne et bilde av den historiske utviklingen, og ikke minst hvordan man i ettertiden oppfatter disse tekstene. Sekundærlitteratur har vært lett tilgjengelig både på bibliotek og hos nettbokhandlere.

Men skal man danne seg et eget bilde av utviklingen og på en god måte kunne sammenligne verkene, må man gå til primærlitteraturen. I og med at mitt utvalg kun omfatter anerkjente verker, har det ikke vært vanskelig å finne primærlitteraturen – dersom man ikke er opptatt

av hvilken utgave man leser. Det skulle vise seg å bli langt vanskeligere å skaffe til veie noe av primærlitteraturen enn sekundærlitteraturen som 1. utgaver. I begynnelsen slo jeg meg litt for lenge til ro med at jeg kun hadde 2. utgave av Gordon Hamiltons bok, og 3. utgave av Hollis & Woods. Imidlertid ble det et problem at mye av sekundærlitteraturen viste til andre utgaver enn de jeg satt med, og i begge lærebøkene ble det gjort omfattende endringer mellom utgavene. Det har derfor vært avgjørende få tilgang til 1. utgavene for å kunne følge utviklingen i riktig periode. Jeg intensiverte derfor søket mitt etter førsteutgavene, og lyktes til slutt å få tak i begge lærebøkene i 1. utgaver via nettbokhandlere i USA. Det gikk problemfritt å få tak i Richmonds bøker som 1. utgaver, og det sier mye om hennes posisjon innenfor faget.

Kritikk/kort vurdering av utvalget

Riktig utvalg?

Samtlige i mitt utvalg er betydningsfulle forfattere som har satt dype spor for ettertiden. Imidlertid kunne utvalgskriteriene ha åpnet for andre forfattere og fagbøker, og det er også dette jeg har vært mest i tvil om. Er avgjørende bidrag utelatt? Jeg kunne for eksempel tatt med litteratur fra Jessie Taft og Charlotte Towle. Jeg må imidlertid sette grensen for omfanget et sted, en masteroppgave har sine begrensninger. Taft og Towle, og andre anerkjente sosialarbeidere, er først og fremst utelatt pga plasshensyn, men også fordi de i noe mindre grad er henvist til som anerkjente i utviklingen av analyseenheten i sosialt arbeid.

Jeg kunne også lagt større vekt på lærebøker som selv studerer den idéhistoriske utviklingen, slik for eksempel Haluk Soydan gjør. Slike bøker bruker jeg naturligvis som støttelitteratur i oppgaven, men forfatteren oppfyller ikke mitt krav om primærlitteratur fra epoken jeg interesserer meg for.

Kjønn og nasjonalitet

Utvalget består av lærebøker skrevet av amerikanske kvinner. Dette var ikke et kriterium for utvalget, men heller noe jeg oppdaget etter at utvalget ble foretatt etter andre kriterier enn kjønn. Men det sier noe om landskapet sosialt arbeid utviklet seg i. De første sosialarbeiderne og lærebokforfattere som hadde innflytelse i vesten, var hovedsaklig kvinner og først og fremst fra USA. Senere har det kommet betydningsfulle norske lærebokforfattere til, som Judy Kokkinn, Irene Levin og Siw Oltedal. Alle disse henvises til i

min oppgave, men de faller naturligvis utenfor det historiske utvalget. Ettersom tiårene går, blir det stadig flere menn som er forfattere for anerkjente lærebøker, som for eksempel Lawrence Shulman (1992) og Stephen J. Yanca (2004).

Fremgangsmåte ved studiet av tekstene

Ved hjelp av et strategisk utvalg og deretter søk etter utvalget, sto studier av litteraturen for tur. Denne fasen har bestått i å systematisk lese lærebøkene i utvalget og gjøre notater og sammendrag. Underveis har jeg stilt analytiske spørsmål til materialet: hva sier boken om forholdet mellom individ og samfunn? Hvordan italesettes analyseenheten? Hvilke betydningsfulle endringer ser vi fra periode til periode?

Jeg har gått systematisk og kronologisk til verks, og startet med Richmonds bøker før jeg fulgte på med Hamilton, Perlman og til slutt Hollis. Jeg leste alle disse bøkene fra perm til perm tre ganger. Først foretok jeg en rask gjennomlesing av alle bøkene for å få et overblikk. Jeg forsøkte å ta "analysebrillene" av og lese med et åpent sinn, og etterpå reflektere over og notere ned mine første tanker og inntrykk av de respektive bøkene. Det har jeg gjort for å bli kjent med teksten som helhet først, danne meg et generelt inntrykk av boka, for deretter å studere hver bok mer i detalj med bestemte analytiske spørsmål for øye, i tråd med en hermeneutisk lesing, der jeg veksler mellom del og helhet, nærlesing og overordnet blikk.

Ved andre lesing gikk jeg mer grundig til verks. Jeg leste hver bok på nytt, også denne gangen kronologisk. Denne gangen så jeg mer systematisk etter beskrivelser av individ og samfunn, og hvordan dette presenteres som fagets kunnskapsområde. Jeg noterte i bøkene og satte merker ved viktige avsnitt. Denne gangen med "de kritiske analysebrillene" på. I den siste lesingen brukte jeg mest tid på de avsnittene der jeg hadde gjort notater/merknader, og skrev et kort notat/sammendrag av det viktigste fra bøkene. Jeg noterte meg endringer fra hver periode og hvilket nytt bidrag hver bok kommer med. Hvordan har slike endringer påvirket oppfatningen og beskrivelsen av individ og samfunn? Jeg så etter begreper som er ment å dekke forståelsen av individ og samfunn, og hvordan teksten bygget opp under forfatterens uttalte intensjoner. Etter å ha lest materialet grundig, begynte jeg underveis å skrive ned mine funn. Jeg ble raskt nødt til å utforme en struktur på oppgaven for å få plassert innholdet på rett sted så raskt som mulig. Denne fasen har vært en kontinuerlig veksling mellom å skrive og å henvende seg til bøkene.

Metoderefleksjon

Valg av litteratur/utvalg

Den største bekymringen underveis har vært spørsmålet om jeg har valgt riktig litteratur. Jeg er ikke i tvil om at utvalget faller innenfor utvalgskriteriene – det har jeg fått ytterligere bekreftet under studiene. Men er utvalget omfattende nok? Burde jeg valgt andre eller flere? En forfatter jeg har vurdert er sosialarbeideren Jessie Taft. Hun er kjent for å ha startet den funksjonelle skolen, som tok avstand fra den rådende diagnostiske retningen (Levin 2004, 69). Å inkludere Taft ville i så fall være et brudd med det psykososiale perspektivet som alle i mitt utvalg kan plasseres innenfor. Det ville i så fall gjort utvalget enda større, og ut fra oppgavens omfang har det ikke vært rom for å fordype seg i flere forfattere og bøker, og å sammenligne flere retninger enn den dominerende.

Burde jeg i større grad ha henvendt meg til annen litteratur enn lærebøker? Faglitteraturen alene vil aldri kunne vise den hele "sannheten" om utviklingen av et fenomen. Det kan være praksis har artet seg annerledes enn teorien foreskriver, men dette faller utenfor min oppgave. Det ville være et viktig bidrag for forståelsen av sosialt arbeids analyseenhet å studere samsvaret mellom teori og praksisfeltet på dette området.

Forfatternes teoretiske utgangspunkt

Det bringer meg over på en annen utfordring knyttet til studiet. Skulle jeg velge ut lærebøker innenfor den psykososiale tradisjonen, eller skulle jeg supplere med andre retninger – som den funksjonalistiske? Nesten alle de bøkene jeg har studert representerer én metode innenfor én retning i sosialt arbeid. For det første dreier min oppgave seg om fagbøker innenfor individuelt sosialt arbeid (social casework/casework). Innenfor retningen individuelt sosialt arbeid er mitt utvalg hovedsakelig representanter for psykososialt arbeid. Frem til ca 1940 var psykodynamisk tenkning enerådende innenfor individuelt sosialt arbeid, og har også senere hatt en solid og tidvis dominerende posisjon. Dette var imidlertid ikke et utvalgskriterium for meg – bøkene ble først og fremst valgt ut fra sitt uttalte ståsted i forhold til fagets analyseenhet og hvor anerkjente de er. Det gikk underveis opp for meg at alle plasserte seg i samme tradisjon. Det gjorde meg i tvil om utvalget ble for snevert. Dette hadde jeg i utgangspunktet ikke reflektert over. Nye spørsmål dukket opp. Var det slik at relasjonen mellom individ og samfunn først og fremst var et uttalt tema innenfor denne retningen? Var det derfor alle i mitt utvalg hørte til her? Eller var det heller slik at

psykodynamisk sosialt arbeid var så dominerende innenfor individuelt sosialt arbeid at de ledende bøker og forfattere derfor hørte til denne tradisjonen? Burde jeg ha supplert med litteratur fra andre retninger som senere kom til? Jeg har imidlertid holdt meg til mine utvalgskriterier, og holdt fast ved de forfattere og bøker som da pekte seg ut. Av det jeg har sett av henvisninger, ser det ikke ut til at andre retninger har hatt like stor gjennomslagskraft.

Hva er historiske bøker, og hva er nyere bøker?

Det er vanskelig å vite hvor mitt "historiske" utvalg slutter, og "dagens" litteratur begynner. Hollis ga for eksempel ut sin bok første gang i 1964, og plasserer seg derfor i siste periode i utvalget mitt. Derimot kom hennes siste utgave i samarbeid med Mary E. Woods i 1990, og denne utgaven kan derfor passe inn i den mer moderne litteraturen jeg har benyttet. Bøkene i utvalget mitt frem til 1964 er nå 50 år eller eldre. De må sies å være i kategorien eldre historie. Publikasjoner etter dette må sies å være i nær eller nyere historie.

Perlman var en aktiv skribent og ga ut bøker og artikler fra 50-tallet og frem til 90-tallet. Hun inngår derfor både i det historiske utvalget, og i nyere litteratur ellers i oppgaven. Det er særlig Perlman som har bydd på problemer å plassere. Jeg har etter nøye overveielser plassert alle hennes bøker i mitt historiske utvalg. Grunnen til dette er at artikkelbøkene først og fremst benyttes til en kritisk drøfting av omgivelsenes betydning. De ble en slags nyttig samtalepartner og inspirasjonskilde til mine egne kritiske spørsmål til materialet, og for bedre å kunne forstå perioden læreboken fra 1957 representerer. Derfor "forstyrrer" den ikke den kronologiske presentasjonen for øvrig.

Sympati og antipati

Man kommer tett på teksten og ikke minst forfatteren når man studerer tekster, og det er en viss fare for at man går i forsvar for de forfattere man føler en sympati og enighet med. Jeg føler at jeg har blitt kjent med disse kvinnene, og jeg har blitt glad i både dem og bøkene deres. Imidlertid vil noen falle meg nærmere hjertet og smaken enn andre. Det er en kontinuerlig innstilling til arbeidet å bevare den undrende åpne holdningen (Aaslestad 2007, 35), og ikke la sine sympatier og antipatier farge analysen og det man kommer frem til. Det krever en viss distanse til materialet. Underveis i nærlesingen kunne jeg bli irritert over Hamiltons mer uoversiktlige fremstilling av materialet, slik at det ble vanskeligere å lete etter meninger i hennes tekster. Overgangen fra Richmonds strukturerte og tydelige

fremstillinger, til Hamiltons tekster, opplevdes til å begynne med frustrerende. Perlman er en meget dyktig forfatter med ordet i sin makt. Derfor er det lett å bli betatt av hennes presise og elegante formuleringer. Det ble underveis viktig å arbeide med å distansere seg fra formen det skrives i. I tillegg har man sine egne teoretiske preferanser man må distansere seg fra. Selvrefleksivitet er avgjørende for å gjøre gode tekstanalyser og ikke la forforståelsen dominere meningen man legger i teksten og tolkningen av dette.

Kritisk lesing

Kritisk lesing har vært en sentral fremgangsmåte. Det innebærer ikke at jeg i utgangspunktet er negativ til det jeg leser, men at jeg møter teksten med en viss motvilje, med en "mistenksomhetens hermeneutikk" (Engebretsen 2005, 60).

Forfatterne er fremragende innenfor sitt felt, og har vært betydningsfulle for generasjoner av sosialarbeider. Det er ikke mitt ønske å rokke ved deres posisjon. Tvert i mot ønsker jeg å formidle deres betydningsfulle posisjon. Poenget er ikke å definere forfatterens sanne intensjoner. Forfatteren er én aktør i en pågående diskusjon, der hun legger frem argumenter som har til hensikt å få til en forandring i de tidligere posisjonene i debatten (Bergström og Boréus, 190). Grunnen til min "motvilje" er at jeg spesifikt har valgt ut momenter jeg analyserer kritisk og fordi dette har et poeng akkurat for denne analysen. Tekstene må ikke tolkes slik jeg gjør det, men min måte er én mulig måte å forstå hvordan språkbruken (fortellingen) kan virke inn på forståelsen av et bestemt fenomen. Slik kan det oppfattes, men det må ikke oppfattes slik.

Kritisk lesing innebærer også å ha en bevissthet i forhold til epoken teksten er skrevet i, hvilken sjanger og fagområde den er innenfor og hvem som er modelleseren. Underveis slo det meg også at i mye sekundærlitteratur er ikke kritikken nødvendigvis rettet forfatteren, slik den gir inntrykk av. For eksempel blir Richmond i senere litteratur kritisert for å ikke ha en dyp nok forståelse av individet. Men tidlig på 1900-tallet har da heller ikke psykoanalysen og annen psykologisk teori og forskning satt sitt preg på sosialt arbeid, slik den gjør senere.

Jeg har med andre ord forsøkt å lese tekstene kritisk, sammenligne dem, sett etter motsetninger, vurdert interessante formuleringer og innhold i forhold til tiden og konteksten det er skrevet i. Så håper jeg at resultatet har blitt at jeg har bidratt med ny mening,

interessante observasjoner og et bidrag til et tydeligere bilde av utviklingen av individ og samfunn som sosialt arbeids kompetanseområde.

Kap. 4 Funn

1917 - Social Diagnosis

Som nevnt i metodekapittelet vil jeg ta for meg et utvalg av lærebøker fra 1917 og til mer moderne tid, og stille spørsmålet: Hva sier disse om forholdet mellom individ og samfunn? Vektlegger de bare individet eller er de mer forankret i samfunnet? Eller behandles individ og samfunn som et spenningsfelt der begge dimensjoner inngår? Et spenningsfelt må ikke forveksles med et spenningsforhold. I et spenningsforhold er det en motsetning mellom de to dimensjonene individ og samfunn. Ved å benytte spenningsfelt synliggjøres at begge deler må være tilstede (Levin 2004, 15-16).

La meg starte med Mary Richmond – sosialt arbeids matriark, og starte med boken Social Diagnosis som kom i 1917.

Kort oppsummering av boken Social Diagnosis

Social Diagnosis beskriver betydningen av diagnosen i sosialt arbeid og den diagnostiske prosessen fra innsamling av data til diagnosen stilles. For Richmond er den sosiale diagnosen avgjørende for arbeidet i alt sosialt arbeid. Den er bakgrunn for informasjon om individet og situasjonen vedkommende er i, og for å kunne bestemme retning for det videre direkte og indirekte arbeidet. Boken kan oppfattes som ganske konkret og teknisk i forhold til å velge ut hva som skal belyses og å samle inn "evidence". Min opplevelse når jeg leste boken var nærmest å sitte med et oppslagsverk i hånden, der kilder blir listet opp og vurdert.

I den videre gjennomgangen vil jeg se på to sentrale momenter for forståelsen av individ og samfunn hos Richmond. Det første handler om hennes presentasjon av faget sosialt arbeid som grunnleggende sosialt. Det andre handler om hvordan hun integrerer individ og samfunn i diagnoseprosessen.

Sosialt arbeid er sosialt

For Richmond er analyseenheten både individ og samfunn i et spenningsfelt. Det innebærer at man kan helle mer mot individet eller mer mot omgivelsene, men begge deler må være til

stede i diagnosearbeidet. Det er aldri bare individet og aldri bare samfunnet. Sosialt arbeid er grunnleggende sosialt. Det viser hun bl.a. gjennom sine tekster, der hun konsekvent bruker "social" i sin fremstilling av sosialt arbeid. I hennes definisjon av den sosiale diagnosen og senere, i definisjoner av social casework, kommer dette tydelig frem:

"Social Diagnosis is the attempt to arrive at as exact a definition as possible of the social situation and personality of a given client" (Richmond 1917, 62). Både diagnosen og situasjonen er sosial. Og hennes definisjon av sosialt arbeid understrekes det sosiale igjen: *"social casework consists of those processes which develop personality through adjustment consciously effected, individual by individual, between men and their social environment"* (Richmond 1922, 98-99). De to definisjonene identifiserer for det første den sosiale situasjon og individet, her også uttrykt som "men and their environment", som analyseenhet for profesjonelt sosialt arbeid. For det andre understrekes konsekvent det sosiale. Det er snakk om en sosial diagnose og en sosial situasjon. Det er også verdt å merke seg at begrepsbruken her varierer i beskrivelsen av individ og samfunn. Hun benytter både "situation" og "environment" om omgivelsene. Individet er "personality" og "men".

"Social" er for Richmond et nesten alltid tilstedeværende prefix. Det kobles sammen med sosialt arbeids egne ord, som i "social casework" og "social caseworker", men hun kobler det også til de begrepene som anses som låneord fra medisin og jus, som for eksempel "social inquiry" (Richmond, 1917, 28), "social treatment" (Richmond 1917, 6, 38 og 111), "Social evidence" (Richmond 1917, 6 og 39), og "social case records" (Richmond 1917, 68).

Selv et begrep som "relationship" blir brukt med "social" foran, altså "social relationships" (Richmond 1922, 97, 13 og 138). Relasjonsbegrepet betegner noe sosialt i seg selv, og en skulle tro at en dermed ikke ville ha behov for "social" foran for å understreke det sosiale. Det er mulig at denne understrekningen av det sosiale skal bidra til å etablere sosialt arbeid som noe eget og adskilt fra medisin, psykiatri og jus, og det gjør hun ved å fremheve analyseenheten som sosial, dvs. relasjonen mellom individ og samfunn. Selv om mange begreper lånes av disse fagområdene, må det allikevel settes i en sosial ramme og tilpasses sosialt arbeid.

Understrekingen av "social" knyttes opp mot spenningsfeltet individ og samfunn. Kanskje betyr det at hun vil understreke hvor tett individ og samfunn er knyttet sammen? Ordet

”sosial” blir en slags markør for å minne oss på det grunnleggende relasjonelle i alle sider ved sosialt arbeid. I så fall er det en understrekning av at dette ikke må mistes av syne, og derfor gjentar hun dette til stadighet. Men det kan også tolkes som en markering av det sosiale, her ment som omgivelsene, som viktig. Dersom vi ikke tar med det sosiale i fagspråket, er det en fare for at vi mister det sosiale av syne. Det sosiale knyttes ofte opp mot arbeidet med omgivelsene, slik at når ”sosial” forsvinner fra vokabularet, formidles en svekkelse av omgivelsenes posisjon. Det kan være at fokuset på omgivelser kan forstås som en avgrensing mot psykiatrien og psykologien, men det kan også være at individet tas for gitt, ettersom individet er utgangspunktet for arbeidet.

Den diagnostiske prosessen

Det er interessant å lese hvordan Richmond behandler diagnosearbeidet. For henne er det klart en prosess, som hun beskriver i fasene 1) innhenting av informasjon, 2) sammenholding og vurdering av informasjonen og 3) stille diagnosen (Richmond 1917, 347 og 363). Jeg trekker diagnoseprosessen frem her for å vise hvor viktig omgivelsene er når den sosiale diagnosen skal stilles. Hun fremhever nettopp det å gå bredt ut og få kartlagt en variasjon av kontekstuelle faktorer. Et stort antall kilder i klientens omgivelser skal konsulteres (Richmond 1917, 179). Som hun skriver: *”Strike out boldly for history!”* (Richmond 1917, 179). Hele ni kapitler vies ulike kontekstuelle faktorer, som slekt, skole, helsepersonell og ulike dokumenter. Hun har også en klar forventning om at det omfattende fokuset på omgivelsene kan føre til av kritiske reaksjoner. Som hun lett oppgitt skriver: *”Such a battery of interrogations.... is sure to be misunderstood by somebody.”* (Richmond 1917, 8). Hennes forutnelser har også slått an. Hun er kritisert for en altfor omfattende kartlegging av omgivelsene, der individet nærmest blir parkert på sidelinjen (Perlman 1957, vii).

Det ser likevel ut til at individ og samfunn vektlegges noe ulikt ved innsamling av informasjon, og når diagnosen skal stilles. I innsamlingsfasen er det et stort fokus på kontekstuelle faktorer fordi man må forstå individet i lys av konteksten. Spesielt fremheves familiens betydning (Richmond 1917, 134). Familien faller ofte i en slags mellomposisjon; noen ganger er de å beregne som ”individet”, dvs. enheten det utøves direkte arbeid med og som mottar hjelpen. Mens andre ganger er de en ekstern kilde som bidrar med informasjon og hjelp – altså en faktor i omgivelsene. Derfor er det vanskelig å si om det er individet som tillegges betydning, eller omgivelsene, når Richmond og andre forfattere snakker om

familien. Det skyldes nok at familien i en og samme sak kan være både klient og omgivelser i ulike faser av arbeidet.

Når all informasjon er samlet inn og diagnosen skal stilles, er det fremdeles av stor betydning hva omgivelsene har bidratt med av informasjon. Men hun oppfordrer til å stille seg kritisk til informasjon fra eksterne kilder, dvs. det indirekte analysearbeidet. Individet er avgjørende for forståelsen av den endelige diagnosen: "We must not be so bent upon getting clues to outside information that we miss our way to the even more important inside truths of personality – to our client's hopes, fears, plans, and earlier story" (Richmond 1917, 126). Det er ingen tvil om at det indirekte analysearbeidet er omfattende, og kanskje er dette sitatet et eksempel på en bekymring hos Richmond for at man kan glemme individet i den utstrakte kontakten med omgivelsene.

Når jeg har fokusert på diagnoseprosessen skyldes det diagnosens sentrale plass i sosialt arbeid, og det sosiales sentrale plass i diagnosen. I Social Diagnosis er det diagnosen som viser oss til en forståelse av fagets analyseenhet. Hos Richmond beskrives denne analyseenheten som en forståelse av individ og samfunn, "*the social situation and personality of a given client*" (Richmond 1917, 22).

Diagnosebegrepet

Når Richmond låner terminologi fra medisin, er det ikke bare å overføre dem til sosialt arbeid. Begrepet diagnose er så ladet med mening og så tett koblet til en naturvitenskapelig tradisjon og forståelsen av en sykdomsmodell som er etablert i oss over tid. Vi "slipper" ikke denne meningsforståelsen uten videre ved å sette "sosial" foran. Det er "diagnose" man hører. Richmonds intensjon var kanskje en støtte i etablerte profesjoner som nøt respekt og som det var mye å lære av, og som kunne assosieres med naturvitenskapelige fremgangsmåter. Innenfor mer moderne generalisttilnærminger forkaster man gjerne diagnosebegrepet, og hele den diagnostiske tradisjon. Det de kritiserer er i all hovedsak assosiasjoner diagnosebegrepet gir til patologi og et statisk menneskesyn (Turner 1994). De erstatter det med nye begreper som de anser som mer dynamiske, "kontraktsinngåelse" (contract), "assessment" og "agreement" (Shulman 1992, 86; Johnson & Yanca 2004, 249).

Gir de nye begrepene en bedre forståelse av spenningsforholdet mellom individ og samfunn? Interessant nok introduserer Johnson & Yanca det juridiske begrepet

”contracting” som kan knyttes til forhandlinger i ulike sammenhenger, i utgangspunktet mellom to likeverdige parter (Johnson & Yanca 2004, 249). Det interessant å se at nyere litteratur følger i samme spor som Richmond, og bl.a. låner juridiske begreper. Er det mulig med begrepet ”contract” å løsrive det fra assosiasjonen til den juridiske forståelsen, slik at det kan settes i en sosialfaglig ramme der det integrerer individ og samfunn? Eller får man samme utfordring som ved bruk av begrepet diagnose. Begge disse begrepene har konnotasjoner som kan være vanskelig å implementere i en forståelsesramme i sosialt arbeid. ”Contracting” gir assosiasjoner som kan tilsløre avgjørende fenomener i sosialt arbeid, som for eksempel maktforholdet mellom sosialarbeider og klient (Schau 1992, 14) og forholdet mellom individ og samfunn.

Diskusjonen om diagnosebegrepet er et eksempel på hvordan et begreps konnotasjoner får implikasjoner for forståelsen av meningen som ikke nødvendigvis er forfatterens intensjoner (Benestad 2007, 68)

Hva skjer med synet på individ og samfunn når vi nå beveger oss fem år frem i tid, til boken ”What is Social Casework?”

1922 - What is Social Casework

Kort oppsummering av boken

What is social casework (1922) er en mindre omfattende bok enn Social Diagnosis, og omhandler hele arbeidsprosessen i sosialt arbeid. Første del av boken beskriver sosialt arbeid i praksis, eller ”in being” som hun kaller det, der arbeidet vises gjennom syv omfattende eksempler ispedd Richmonds egne kommentarer. Deretter følger en beskrivelse av arbeidsprosessen, fra analyse og diagnose til behandling, der inndelingen følger en forståelse av individ og samfunn.

I det følgende vil jeg se nærmere på hvordan Richmond gjennom sine eksempler og metoder, beskriver individ og samfunn.

Eksempelets makt – hvordan integreres individ og samfunn i arbeidsprosessen?

Richmonds omfattende bruk av eksempler er interessant. Det er gjennom disse eksemplene man får et innblikk i hvordan hun arbeider. Hun legger stor vekt på ”casene” i beskrivelsen

av sosialt arbeid: *"The six narrative accounts..., deserve a more careful reading than the discussion which later grows out of them"* (Richmond 1922, 31). Først ved andre lesning gikk det opp for meg hvilken styrke det store omfanget av eksempler faktisk er. Fordelen er ikke bare en visualisering for leseren av det faktiske arbeidet. Det er også en måte å integrere beskrivelser av individ og samfunn – noe som er svært vanskelig å få til ved hjelp av vitenskapelige beskrivelser alene. Spesielt om man ikke har teorier som godt evner å integrere spenningsfeltet faget befinner seg i – mellom individ og samfunn. Det er gjennom de sosiale kasusene Richmond har forstått at vi skal lære, gjennom det gode eksempelets makt.

Metoden – direkte og indirekte arbeid; individ og samfunn

Direkte arbeid er arbeid med individet ved samtaler, aktiviteter og ulike behandlingsformer. Det indirekte arbeidet er rettet arbeidet med omgivelsene. Både direkte og indirekte arbeid utføres på to ulike nivå: for å få innsikt i klientens situasjon, og ved handling (Richmond 1922, 101-103).

Dette forholdet kan visualiseres slik:

	DIREKTE SOSIALT ARBEID	INDIREKTE SOSIALT ARBEID
INNSIKT	Innhente data om historie og nåsituasjon i samtaler med klienten	Innhente data i klientens omgivelser
	DIAGNOSE ↓ Behandlingsplan	
HANDLING	Samtaler, råd og tiltak med individet, lære nye vaner	Tiltak med og i omgivelsene
	Bedre tilpasninger mellom individ og omgivelser Utvikling av personligheten	

Direkte og indirekte innsikt, handler begge om å innhente informasjon for å få så god innsikt i individets personlighet som mulig: *"The two types of insight shown –into individuality and into social environment – should be considered together, for it is only when these are combined that the personality is revealed"* (Richmond 1922, 103). Informasjonen danner grunnlag for å stille en diagnose, og deretter kunne avgjøre egnet behandling.

Direkte sosialt arbeid, handling med individet, er det hun kaller behandling. Her inngår samtaler, og ulike tiltak og aktiviteter med klienten (Richmond 1922, 107-109). Indirekte sosialt arbeid involverer samarbeid og tiltak med de sosiale omgivelsene (Richmond 1922, 102). Gjennom hele boken understreker hun at innsikt og handling, direkte og indirekte arbeid skjer parallelt og i vekselvirkning gjennom hele den sosiale "casework" prosessen (Richmond 1922, 107). Selv om utgangspunktet er individet – endring av personligheten – kan det kun skje gjennom innsikt i og arbeid med både individ og samfunn.

Det kommer frem to måter i denne fremstillingen, der Richmond uttrykker en forståelse av relasjonen mellom individ og samfunn. For det første viser arbeidsmodellen en integrering av forståelse og handling på individ og samfunnsnivå, ved kombinasjonen av tiltak og nivåer i modellen. For det andre uttrykkes eksplisitt en vekting av det indirekte sosiale arbeidet på handlingsnivå. Dette er en arbeidsform som er mer eksklusiv for sosialt arbeid enn de andre tilnærmingene (Richmond 1922, 110): *"The distinctive approach of the caseworker, in fact, is back to the individual by way of his social environment..."* (Richmond 1922, 98).

Det relasjonelle mennesket

Mennesker beskrives som grunnleggende sosiale og alltid i endring (Richmond 1922, 93, 131), og her viser hun til representanter for Chicago skolen som James Mark Baldwin og George M. Mead (Richmond 1922, 129). Omgivelsene setter rammer og retningslinjer for hva vi kan gjøre og påvirker oss i det daglige (Richmond 1922, 92). Vi påvirker igjen omgivelsene ved vår atferd og holdninger (Richmond 1922, 145). Vi er i kontinuerlig endring i tråd med de endrede situasjoner vi befinner oss i (Richmond 1922, 93). Med en forståelse av individet som grunnleggende sosialt og i utvikling, følger at omgivelsene må trekkes inn i endringsarbeidet (Richmond 1922, 38).

Richmonds grunnsyn er at mennesker er unike og ulike. De er født ulike, og erfarer ulike ting, og mennesker reagerer ulikt på rimelig like erfaringer (Richmond 1922, 149 og 156).

Richmond skriver: *"I have sometimes illustrated the popular habit of assuming differences and of ignoring them at one and the same time"* (Richmond 1922, 151). F.eks, sier hun, plasseres ofte innvandrere i en kategori ulik "oss", men variasjoner internt i kategorien ignoreres (Richmond 1922, 152). Dette er et moderne menneskesyn som for eksempel Annick Prieur har som utgangspunkt i boken *"Balansekunstnere"* (Prieur 2004), og vi får assosiasjoner til pågående debatter i dag.

Det indirekte arbeidet

Det indirekte arbeidet har en særlig sterk posisjon hos Richmond. Hun kaller det manipulering av omgivelsene, og beskriver dette arbeidet som en spesielt viktig ressurs i den sosiale behandlingen av vanskelige saker (Richmond 1922, 24, 116 og 123). Som modellen over viser, er det ikke tilstrekkelig å ha en analytisk holdning i det direkte arbeidet der man har en forståelse av omgivelsenes betydning for individet. Som hun beskriver i *Social Diagnosis* skal omgivelsene aktivt konsulteres i diagnosearbeidet, og i denne boken inkluderes et aktivt samarbeid med omgivelsene, både personer, fysiske omgivelser, dokumenter, tiltak og institusjoner (Richmond 1922, 109-110). Det levnes liten tvil om bredde og aktivitet i fht arbeidet med omgivelsene, men man skal være forsiktig med å definere det som en tilsidesetting av individet.

Den eneste formen for indirekte arbeid hun avgrenser seg mot, er den formen for samfunnsarbeid hun kaller *"Mass betterment"* (Richmond 1917, 25). Hun anerkjenner *"mass betterment"* på lik linje med *"social casework"* og alle andre former for sosialt arbeid, og det må utvikles i samforståelse med både individuelt sosialt arbeid og gruppearbeid. Men dette arbeidet tilfaller ikke *"social casework"*. Individuelt sosialt arbeid har imidlertid som mål å bedre menneskers situasjon en for en. Richmond mener at utfordringen med *"mass betterment"* er at alle behandles likt, mens *"social casework"* jobber med folks unike problemer, og som ikke nødvendigvis kan løses med *"mass betterment"* (Richmond 1917, 25 og 365-368). Hun gir ingen fullgod grunn til at *"mass betterment"* ikke inkluderes i *social casework*, utover at det tilhører andre metoders oppgaver. Det kan man stille spørsmål ved om er et nødvendig skille. I dag benytter stadig flere en generalisttilnærming til sosialt arbeid (se Shulman 1992; Johnson & Yanca 2004).

Skal man forstå relasjonen mellom individ og samfunn hos Richmond, kan man ikke bare *"skumme overflaten"*. Kritikken rettet mot Richmond i etterkant som fokuserer på overdrevent

fokus på omgivelsene, har kanskje bitt seg merke i hvor omfattende kontakten med omgivelsene er i innsamlingsfasen i diagnosearbeidet. De som kritiserer et individfokus, har kanskje vært mer opptatt av senere konsekvenser og assosiasjoner knyttet til Richmonds begrepsbruk der hun låner fra medisin og jus (Soydan 1993, 92-94). Det er med andre ord viktig å ha en god forståelse for hva man kritiserer, og som man må presisere i sin kritikk – dette har stor betydning for hvordan man forstår spenningsfeltet mellom individ og samfunn som sosialt arbeid er i. Og for Richmond er sosialt arbeid når både direkte og indirekte arbeid er inkludert.

Richmonds teoretiske utgangspunkt: Diagnostisk? Psykososial?

Det har slått meg at når man i senere litteratur setter likhetstegn mellom Richmonds "social casework", den diagnostiske tradisjonen (noen ganger uttrykt som en medisinsk modell), og psykososialt arbeid, slik for eksempel Lawrence Shulman gjør (Shulman 1992, 5), kan det virke som om de ikke har lest eller helt forstått Richmonds teorier. Uten å foregripe gjennomgangen av psykososiale teorier, opplever jeg et skille mellom Richmond og hennes etterfølgere. Det er kun Cornell jeg har oppdaget i mine studier som setter et klart skille mellom Richmond og påfølgende forfattere (Cornell 2006, 50). Det er i mitt syn en avgjørende avgrensning Cornell gjør. Dersom Richmond kategoriseres innenfor den psykososiale tradisjonen uten at man anerkjenner forskjellene, ser man bort fra viktige bidrag som skiller seg fra denne tradisjonen og som beskriver individ og samfunn på en annen måte. Da går sentrale sider ved hennes kunnskap tapt, og viktige tilbakeblikk blir upresise og feiltolket. Det kan være Soydan er et eksempel på upresis tolking av historien, der han har tatt for gitt ettertidens forståelse av Richmond som en representant for den diagnostiske retningen - et tilnavn metoden er gitt i ettertid. Skulle Richmond gitt retningen dette tilnavnet, ville hun nok heller kalt det en sosial diagnostisk retning. Richmond definerer derimot sin metode som "social casework". Soydans gjentagende fokus på Richmonds individorientering bidrar til at man mister hennes fokus på omgivelsene av syne (Soydan 1993, 90-94).

Som vi nå har sett viser Richmonds bøker hvordan individ og samfunn må inkluderes i sosialt arbeids analyseenhet. Det vil variere hvor tyngden mellom individ og samfunn legges, for eksempel vektas omgivelsene noe tyngre ved innsamling av informasjon, men individet skal

ha siste ord når diagnosen stilles. Men man kan ikke velge enten individ eller samfunn – begge må med.

Richmond blir hun som setter startpunktet i min oppgave. Det skyldes at hun var den første som førte faget mot en vitenskapelig standard. Hun ble på et vis et naturlig startpunkt. Dermed har hun også blitt et referansepunkt for det påfølgende utvalget, som jeg sammenligner dem med.

1937, 1940 og 1951: Theory and Practice of Social casework

La oss nå skru tiden 15 år fremover i tid, til Amy Gordon Hamiltons (1892-1967) utgivelse av artikkelen "The Basic Concepts of Social Casework" i 1937. Hamiltons publiseringer er de første betydelige bidragene innenfor individuelt sosialt arbeid siden Richmonds utgivelser. Hvordan behandler hun forholdet mellom individ og samfunn?

Kort oppsummering av Hamiltons tekster

I artikkelen "The Basic Concepts of Social Casework" (Hamilton 1937) argumenterer Hamilton for en sterkere forståelse av individet, samtidig som hun understreker omgivelsenes betydning: *"I should place as central in our discussion the understanding that problems are both individual and social; that a case is for us always a complex of inner and outer factors"* (Hamilton 1937, 147). Richmond ble, som vi så, kritisert for en altfor omfattende tilnærming til problemer og løsningen av dem, og at sosialarbeideren skulle fikse problemene uten at klienten var en aktiv deltaker (Hamilton 1937, 152). Hamilton modifierer dette synet, og artikkelen handler i stor grad om grunnleggende verdier i sosialarbeider-klient relasjonen for å fremme hjelp til selvhjelp.

Første utgave av læreboken "The Theory and Practice of Social Casework" ble utgitt i 1940, og deretter revidert i 1951. Dette var ikke kun en revidering, men en ny utgave, med til dels store endringer. Jeg har tatt med begge bøkene på grunn av det store tidsspennet de strekker over, og fordi de demonstrerer en viktig utviklingstrend i synet på fagets analyseenhet i denne perioden. Den første utgaven av boken minner om Richmonds *What is Social Casework*, og er en videreføring av artikkelen fra 1937, der hun utdyper sin forståelse

av individ og samfunn og grunnleggende teori og metode i sosialt arbeid. Både metoden direkte og indirekte arbeid, og diagnoseprosessen videreføres, selv om Hamilton dreier fokuset mot individets indre psyke. Også hun benytter seg av mange og lange kasus for å beskrive deler av arbeidsprosessen, ofte på mer enn ti sider. I 2. utgave beveger hun seg lenger bort fra Richmond, og omfanget av kasus reduseres i takt med et økt fokus på psykoanalytiske betraktninger.

En ny psykososial retning

Mitt inntrykk er at forskjellene mellom Richmond og Hamilton er lite problematisert i senere litteratur, til tross for at vendingen faget tar med Hamilton er av avgjørende betydning for forståelsen av fagets kompetanseområde. Som tidligere nevnt er psykososialt arbeid i ettertiden forstått som en videreføring av Richmonds arbeider (Henvisninger!). Man har koblet prosessen med å stille en diagnose til det man senere har kalt den diagnostiske skole. Den psykososiale retningen kobles i samme sammenheng på en slags "naturlig" utvikling fra diagnostisk til psykososial retning. Men de to er ikke det samme. Hos Richmond var den diagnostiske prosessen en sosial diagnose som omfattet en forståelse av spenningsfeltet mellom individ og samfunn. Den psykososiale retningen integrerer ikke på samme vis denne forståelsen i sitt syn på verken diagnose eller behandling. Dette speiles i Hamiltons vitenskapsteoretiske ståsted, metoder og begreper, og jeg har her valgt å se nærmere på en betydningsfull begrepsmessig utvikling hos Hamilton. Disse begrepene dukker ikke opp som i et vakuum, men følger av andre endringer og strømninger i tiden. Psykoanalysen blir den etablerte teorien til å forstå individets psyke, og med nye teorier følger nye begreper og ny forståelse.

Personen-i-situasjonen og psykososialt arbeid

Hamilton introduserer to nye termer; personen-i-situasjonen og psykososial. Begge er ment å beskrive fagets analyseenhet, individ og samfunn, men gir ulik innfallsvinkel til forståelsen av dette fenomenet. Dette kan belyses gjennom en nærmere analyse av de to termene.

Termen personen-i-situasjonen (videre referert til som PIS) er Hamiltons egen term, og den er ment å beskrive hvordan individ og samfunn interagerer i alt sosialt arbeid: "*[Diagnosis] is... a realistic...and scientific attempt to understand the client's present need which is always a person-in-a-situation formulation*" (Hamilton 1951, 214). Preposisjonen "in" i termen "person in situation" markerer relasjonen mellom individet og samfunnet, og dermed at det

er snakk om et spenningsfelt der man ikke kan skille fra hverandre de ulike komponentene. Det er imidlertid ikke, slik man skulle tro, en term Hamilton benytter seg av i særlig grad. Selve termen PIS brukes svært sjelden (Hamilton 1940, 153 og 168; Hamilton 1951, 218 og 220). PIS formuleres mer som et begrep enn en term, og med mange mindre variasjoner, som "Person and environment" (Hamilton 1951, 84), "Person and situation" (Hamilton 1940, 25, 34 og 61; Hamilton 1951, 3 og 147, "Person-in-a-situation" (Hamilton 1951, 214), "Person-situation" (Hamilton 1951, 224) og "person-in-setting" (Hamilton 1951, 219).

Psykososial, som for øvrig ikke er hennes egen term, er imidlertid en term hun konsekvent benytter seg av i sin litteratur (Se for eksempel Hamilton 1951, 162, 198, 239 og 244), og dette tar i stor grad fokus vekk fra den nye termen PIS. Psykososial benyttes uten variasjon og i stort omfang. Termen "psykososial" er også ment å dekke en forståelse av både individ og samfunn, men gir i større grad assosiasjoner til psykologi og individets indre. Det kommer av at den psykososiale retningen ble utviklet i en periode der Freuds psykoanalytiske teori fikk stor innflytelse på forståelsen av individets indre liv. Men det kommer også av de assosiasjoner selve termen "psykososial" kan gi. Hvis man deler opp termen "psychosocial" får man to ord, "psycho" og "social". "Psycho" viser da til individet og "social" til samfunnet. Imidlertid er det på "psycho" trykket legges i "psychosocial".

Ordet "social" inkluderer individet - i en relasjon til noe eller noen. Slik at termen "psychosocial" strengt tatt vil omfatte; person (psycho) og person og situasjon (social). Altså dobbel vektning av individet. Dersom man aksepterer at "psychosocial" står for henholdsvis person og situasjon, kommer dessuten i tillegg at kun to av de tre nødvendige bestanddelene i PIS er inkludert; PIS omfatter personen, situasjonen og relasjonen mellom disse to. Det tredje lille ordet "i" er ikke helt uten betydning.

Selv om det ofte oppfattes slik, kan strengt tatt ikke ordet "social" erstatte situasjon eller samfunn. Ordet "social" sier noe om relasjoner, for eksempel mellom personer, eller mellom individ og samfunn. Det er ikke et dekkende ord for samfunn eller omgivelser. Psykososial vil derfor kunne bety individ/psyke og relasjoner. I så tilfelle er samfunnet ikke fremhevet slik individet blir. Termen PIS viser til individet og samfunnet, og relasjonen mellom disse, og er slik sett en bedre betegnelse på individ og samfunn i et spenningsfelt.

Dette høres kanskje ut som semantisk jåleri, men ord og uttrykk står for noe, og gir viktige assosiasjoner som kan være heldige eller uheldige. Hensikten med å trekke frem disse språklige forskjellene og nyansene er å vise hvordan en ny språkbruk har bidratt til en annen forståelse av individ og samfunn enn det som legges til grunn hos Richmond. Fremfor å betegne en situasjon der man beveger seg i spenningsfeltet mellom individ og samfunn, beskriver psykososialt fagets kompetanseområde som mer psykoanalytisk og individrettet enn samfunnsorientert. Og dermed viser hun, spesielt i senere tekster, i større grad til to dikotome størrelser, der individet blir det dominerende. I artikkelen fra 1937 understrekes sterkere at sosialarbeideren ikke kan velge en enten-eller posisjon, sosialarbeideren må utvikle en rekke tilnærminger som anvendes innenfor sosiale situasjoner og i lokalsamfunnet (Hamilton 1937, 152). Språkdrakten bidrar likevel til en oppgradering av arbeidet med individets følelser fremfor omgivelsene, i det hun drøfter en større forståelse for indre og emosjonelle behov, i motsetning til "administrative necessities" – et slags nødvendig onde (Hamilton 1937, 149-150).

Kanskje det kunne vært en egnet begrepspresisering at PIS er en dekkende betegnelse for analyseenheten i sosialt arbeid, der individ og samfunn og relasjonen mellom dem danner utgangspunkt for sosialt arbeid. Og at psykososialt arbeid kan være en spesialistretning innenfor individuelt sosialt arbeid, der individ og samfunn inngår i basisforståelsen, og der man arbeider hovedsakelig terapeutisk, eller med behandling. Kanskje vil man da alltid jobbe ut fra en forståelse av PIS, men ikke alltid psykososialt. Men dette er mine egne refleksjoner, som ikke nødvendigvis tilsvarer med Hamiltons syn.

Mindre sosial...

Samtidig skjer en annen betydningsfull språklig endring. Prefixet "social" forsvinner nesten helt - også foran låneordene fra medisin og jus. Ord som diagnose og behandling får som regel stå alene uten "social" foran. Men av og til erstatter hun "social" med "psychosocial"; "Psychosocial diagnosis" (Hamilton 1951, 196), "the psychosocial history" (Hamilton 1951, 208) og "the psychosocial environment" (Hamilton 1951, 295). Der Richmond ønsket å understreke det sosiale i sosialt arbeid, ønsker Hamilton å understreke arbeidet som psykososialt. Der Richmond ser ut til å ville avgrense seg mot psykiatrien, ser Hamilton ut til å søke et fellesskap med den.

Utelatelsen av "social" samtidig med innføringen av termen "psychosocial" reduserer trykket på samfunn og omgivelser, mens individet kommer i fokus for forståelse av teori og praksis. Individet blir beskrevet med stadig mer sofistikert psykologisk innsikt, og med teorier og begreper som nyter stor anerkjennelse. Arbeidet med omgivelsene betegnes som "environmental manipulation" (Hamilton 1940, 187; Hamilton 1951, 242; Levin 2004, 69), og refereres ofte til som "practical". Det gir assosiasjoner til samfunnsarbeid som noe mindre verdifullt enn individuell behandling. Man skal imidlertid være forsiktig med å oversette slike uttrykk direkte, da de hadde en noe annen betydning på denne tiden enn det vi assosierer det med i dag.

Hamilton har en uttalt forståelse av at omgivelsene er en viktig del av sosialt arbeid: "*The total configuration is made up of the individual interacting with his environment (person-in-setting), a whole of interdependent parts*" (Hamilton 1951, 219). Det er imidlertid i liten grad utdypet hvordan man arbeider med indirekte fremgangsmåter. Hun tar imidlertid opp at sosialarbeideren ofte har en koordinerende rolle. På basis av kartlegging av klienten avgjøres hvor klienten best kan hjelpes og eventuelt henvises til. Det involverer samarbeid med alle instanser som kan bidra til å bedre klientens livssituasjon (Hamilton 1951, 86). Hun viser til et stort omfang av mulige tiltak, samarbeidspartnere og eksterne faktorer. Men det er ingen egne kapitler viet samfunnsarbeid i den første utgaven, men betydningen av både individet og kontekstuelle faktorer tas opp gjennom hele boken.

.. og mer psykologisk

Hamilton definerer forholdet mellom individ og samfunn på følgende måte: "*...problems are both individual and social... a case is for us always a complex of inner and outer factors*" (Hamilton 1937, 147). Det er en uttalt vektlegging av situasjonsbestemte faktorer der alle sosiale saker har grunnleggende indre og ytre karakteristika og består av person og situasjon som er i kontinuerlig interaksjon (Se for eksempel Hamilton 1940, 12, 20, 153 og 168; Hamilton 1951, v, 3- 4, 110, 123 og 219). Omgivelsene må nok forstås som de nære omgivelser. I artikkelen og bøkene fremheves familien som avgjørende for å forstå individet. I dette perspektivet trekker hun inn psykoanalysen for å borte på en tidligere manglende innsikt i individers følelser og atferd.

Hamilton bidrar til viktig innsikt i individets psyke ved å integrere psykoanalysen i sosialt arbeid. Hun går i detaljer når individets emosjoner skal beskrives. Det er dype indre prosesser og følelser hos klienten som uttrykkes, støttes og forstås for å styrke klientens selvinnsikt og bedre muligheten for hjelp til selvhjelp (Hamilton 1951, 64). Begreper fra psykoanalytisk teori gjennomsyrrer boken i form av ulike personlighetsforstyrrelser og lidelser, som nevroses, tvangshandlinger, narsissisme, angst, frykt og fobier (Hamilton 1951, 71, 235, 98, 99 og 103). Forsvarsmekanismer får en sentral plass i forståelsen av individet og i relasjonen mellom sosialarbeider og klient (Hamilton 1951, 72, 93, 98, 169-176, 184 og 215). Psykoanalytiske begreper blir også sentralt (Hamilton 1951, 73). Spesielt er hun opptatt av motstand, og overføring (transference) til situasjoner i dag, og ofte mellom sosialarbeider og klient (Hamilton 1951, 142, 210-211 og 215). Samtidig som den nye psykoanalytiske teori innsikten er til uvurderlig hjelp til forståelsen av individet, går det samtidig på bekostning av omgivelsens betydning i analyseenheten.

Ved å se nærmere på Hamiltons beskrivelser av grenseoppgangen mot psykiatri og psykologi, fra 1937 til 1951, ser vi utviklingen mot en stadig mer psykoanalytisk og individrett vinkling der grensene opp mot psykoterapi blir gradvis mer uklare. I 1937 skriver Hamilton: *"Case workers have not as yet, and perhaps never will have, in the ordinary case work situation, any appropriate technic for dealing with deep-rooted unconscious material..."* (Hamilton 1937, 153). Hun avgrenser seg tydelig fra psykoanalytiske behandlingsformer. Informasjon innhentes med den sosiale diagnosen og dertil passende sosial behandling for øyet (Hamilton 1937, 153-154).

I 1940 spores en endring i forståelsen av psykoanalysen i sosialt arbeid. I teksten vektlegger hun ulike psykiske tilstander og lidelser hos mennesker, det før- og ubevisste, og forsvarsmekanismer (Se for eksempel Hamilton 1940, 58, 67-68, 94 og 168). Case work er likevel ikke psykiatri eller psykoterapi: *"in the judgment of the writer case workers do not practice psychiatry or psychotherapy in mild versions or diluted forms. They simply do not practice it at all..."* (Hamilton 1940, 345).

Selv om det er synlig i tidligere utgaver, er det først i 2. utgave, 11 år senere, at hun for første gang definerer seg som Freudiansk i tilnærmingen av individet (Hamilton 1951, vi), og det psykoanalytiske perspektivet blir dominerende: *"The more one moves in the direction of psychotherapy, the more control there must be of the worker-client relationship ... It is*

difficult and perhaps unnecessary to draw hard and fast lines among therapeutic casework, counseling, and forms of "limited" psychotherapy..." (Hamilton 1951, 250). Linjene mellom sosialt arbeid og psykoanalyse har dermed blitt mer diffuse (Hamilton 1951, 303). Når hun sammenligner klienten – og nyutdannede sosialarbeideres –, med små barns utvikling (Hamilton 1951, 34-36 og 40-41), ser vi hvor stor innflytelse Freuds teorier hadde. Og de blir ikke nødvendigvis integrert i sosialt arbeid på en måte som passer overens med fagets grunnleggende verdier, menneskesyn og forståelsen av individ og samfunn som fagets analyseenhet.

Jeg har fremhevet hvordan en begrepsmessig endring bidrar til vridning mot et dominerende psykoanalytisk perspektiv i sosialt arbeid. Men en annen viktig endring fra Richmond til Hamilton bør nevnes. Hjelp til selvhjelp er avgjørende for forståelsen av sosialt arbeid, som en grunnleggende verdi og som et mål. Nå omfatter ikke lenger hjelp til selvhjelp kun praktiske forhold og økonomi (ytre faktorer), men også det emosjonelle felt (det indre) der hver person må finne sine egne løsninger (Hamilton 1937, 149). "*Emotional experiences are everywhere being accepted as a great dynamic force...*" (Hamilton 1937, 155). Selv om man ved et første blikk kan oppfatte Richmond og Hamilton som like i forståelsen av hjelp til selvhjelp, er det en forskyvning til større fokus på klientens følelser, altså individ, fremfor samfunn. Jeg anser dette som en betydningsfull endring i uttrykket og forståelsen av individ og samfunn. Fra en mer "praktisk", ytre forståelse av hjelp til selvhjelp, blir forståelsen skjøvet over til en emosjonell og indre forståelse. Dette påvirker den grunnleggende forståelsen av individ og samfunn i sosialt arbeid, der individets indre følelsesliv blir et dominerende ytterpunkt.

Metodisk utvikling

Umiddelbart kan Hamiltons metode oppfattes som ganske lik Richmonds metode. De har tilnærmelsesvis like definisjoner av social casework, diagnosen og metodene direkte og indirekte arbeid. Hamilton har riktignok modifisert omfanget av diagnosen noe, og omgivelsene ser ut til å hovedsakelig knyttes opp til de nære omgivelser. Begge uttrykker en entydig forståelse av at individ og samfunn og relasjonen mellom dem er sosialt arbeids analyseenhet.

Sammenligner man Hamilton med min skjematiske fremstilling av Richmonds modell, ser man likevel at Hamilton plasserer seg i det venstre sjiktet av tabellen. Hennes

forklaringsmodeller er gjennomgående basert på psykoanalytisk teori, der arbeidet i hovedsak gjennomføres i direkte en-til-en kontakt med klienten selv, altså direkte arbeid. Det vises også gjennom Hamiltons sterke fokus på sosialarbeider-klient relasjonen som får gjennomgående stor plass i bøkene (Hamilton 1937, 150; Hamilton 1951, 31). Det indirekte arbeidet beskrives i hovedsak som hjelp til selvhjelp, der klienten i direkte arbeid hjelpes med å selv modifisere sine omgivelser.

1957: Social Casework – A Problemsolving Process

1971 og 1989: Perspectives on Social Casework og Looking Back to See Ahead

Vi hopper nå seks år frem i tid, til utgivelsen av boken "Social Casework – A Problemsolving Process" utgitt i 1957, skrevet av Helen Harris Perlman (1906-2004). Fra en periode med sterkt individfokus og utvikling av nye begreper for å forstå individ og samfunn, hvor går veien nå? Fortsetter en videreutvikling innenfor den psykososiale retningen? Eller går Perlman nye veier? Perlman var student og kollega av Gordon Hamilton, men deres veier skiltes som følge av konflikten mellom den diagnostiske og funksjonalistiske skole.

Kort oppsummering av Perlmans tekster

Læreboken "Social Casework – A Problemsolving Process" er en innføring i metoden problemløsning - en metode innenfor individuelt sosialt arbeid. Boken er delt i to hoveddeler. I den første går hun gjennom de fire komponentene i problemløsningsprosessen; person, problem, sted og prosess. Del to tar for seg arbeidsprosessen i sosialt arbeid med individer, fra første kontakt med klienten og til diagnose. Behandling inngår ikke som egne kapitler, men det skal jeg komme tilbake til. Hun viderefører her den grunnleggende forståelsen av direkte og indirekte arbeid, og diagnosen. Hun inkluderer imidlertid også elementer fra en annen og konkurrerende retning, den funksjonalistiske skolen.

I bøkene "Perspectives on social casework" (1971) og "Looking back to see Ahead" (1989) har hun samlet taler, artikler og innlegg fra sitt forfatterskap som spenner over en periode fra 1949 til 1983. Her er det en bredde av temaer og formater, fra en hyllest av Freuds bidrag til sosialt arbeid, til krav om nytt fokus på det sosiale, fra faglige artikler til dikt. Jeg har først og fremst foretatt et utvalg av kapitler som reiser en diskusjon om fagets analyseenhet, og

spesielt knyttet opp mot det sosiale i sosialt arbeid. Perlman er den første i mitt materiale til å reise mer kritiske spørsmål knyttet til utviklingen av faget, og forståelsen av fagets analyseenhet. Mange av de kritiske spørsmålene reises i artikkelsamlingene, og disse har derfor i stor grad blitt benyttet for diskusjonen om samfunnets betydning i sosialt arbeid. Til nå har fokus vært på etablering av en ny vitenskapelig profesjon og en uttalt fokusering på hva faget er og gjør. Nå ser det ut til at denne forståelsen er til dels etablert, og det kan gi rom for refleksjon over utviklingen og hvor den har ført faget til nå. Og spesielt reises kritiske spørsmål knyttet til hvordan det sosiale posisjoneres i fagets "kjernekompetanse".

For å kunne spore den videre utviklingen av sosialt arbeids kompetanseområde, ser jeg på noen sentrale begrepsendringer og en diskusjon knyttet til det sosiale i sosialt arbeid.

Individ og samfunn – men ikke PIS og psykososial

Mangel på faste begreper

Perlman benytter ikke termen PIS eller psykososial. Men individ og samfunn og relasjonen mellom dem er fremdeles å forstå som fagets analyseenhet. Dette har nå blitt en etablert forståelse av fagets kompetanseområde, både for å beskrive det unike for sosialt arbeid, og for å avgrense opp mot andre fagområder. Til tross for det, utvikles stadig nye begreper for å beskrive det samme fenomenet. De to sentrale termene Hamilton introduserte overses i all hovedsak, og nye begreper introduseres. Man kan spørre seg hvorfor. Med Perlman ser vi en utviklingstendens fra Richmond og via Hamilton med en mangel på faste begreper eller termer for forståelsen av individ og samfunn. Og det påvirker hvordan forståelsen av analyseenheten beskrives og forstås.

Perlman kommenterer ikke bruken, eller mangel på bruk, av termen PIS eller psykososial, men hun kritiserer termen psykososial for å legge for stort trykk på det psykiske.

Hun skriver at klienters problemer lenge har blitt beskrevet som psykososiale. Hun har undret seg på om det ikke hadde vært bedre å definere dem som "sosiopsykiske" for å vektlegge betydningen av det sosiale (Perlman 1957, 171).

Variasjonsbredden i betegnelsen av sentrale begreper, viser seg bl.a. i beskrivelsen av relasjonen mellom individ og samfunn. Individet betegnes som individet, personen, eller i mer psykologiske vendinger som personlighet, følelser og emosjon. Samfunnet betegnes på mange ulike måter, som "situation" (Perlman 1957, 21, 37, 88-89 og 98), "social", "circumstances" (Perlman 1957, 19 og 25), og av og til "environment" (Perlman 1957, 100). Relasjonen mellom individ og samfunn beskrives gjerne i lengre setninger og utredninger fremfor med bestemte termer. Som for eksempel: *"Whatever the nature of his problem – wether it is due to failures or pressures in his environment, to warfare within him, to frustrations in carrying some valued social role,..."* (Perlman 1957, 25). Uttrykkene er ikke faste, og kan uttrykkes som: "The facts of situation and feeling" (Perlman 1967, 144), "..[our] social and emotional problems" (Perlman 1957, 4 og 32), og "..social and psychological reality." (Perlman 1957, 118). Vi ser her hvordan både delelementene individ og samfunn, og også relasjonen mellom dem varierer og får ulike ord og forklaringer knyttet til seg.

Som nevnt i kapittel 2 om diskusjonen knyttet til hvorvidt analyseenheten er uklar eller ikke, kan vi kanskje markere et tidsskille hvor denne usikkerheten knyttet til fagets analyseenhet trer frem. I mitt utvalg skjer dette med Perlmans utgivelser. Verken Richmond eller Hamilton problematiserer forståelsen av analyseenheten, den tas for gitt. Perlman ispørresetter heller ikke analyseenheten, selv om hun ofte uttrykker den mer implisitt enn sine forgjengere, og gjennom varierende ord og uttrykk. Men hun mener som den første i mitt utvalg at analyseenheten har blitt uklar.

Jeg har savnet tekster som kan gi innsikt i hva som har skjedd i tiden mellom Hamilton og Perlman. Hvorfor uttrykkes det nå at analyseenheten er uklar, når det tidligere uttrykkes og oppfattes som klart? For Perlman selv er tydelig på hva analyseenheten er. Kanskje er dette et uttrykk for en lengre periode med stort fokus på det psykoanalytiske og følelsesmessige. Kanskje er det et resultat av et mindre fokus på det sosiale både i språket og fagets selvforståelse. Og kanskje viser det til en begynnende utfordring med å integrere sosialt arbeids mandat i teorier og metoder. Men det er også verdt å merke seg at Perlman var tidligere elev og kollega av Hamilton. Kanskje ønsket hun å distansere seg fra sin mentor.

Problemløsning felles for alt sosialt arbeid – kritikk av psykoanalysen?

Idet Perlman integrerer elementer fra den funksjonalistiske skolen, kommer et sterkere fokus på problemer her-og-nå, og ikke bare på diagnosen og fortiden. Begrepet hun fremhever er "problem" og "problemsolving", og det fremheves bl.a. i hennes definisjon av sosialt arbeid:

"Social casework is a process used by certain human welfare agencies to help individuals to cope more effectively with their problems in social functioning" (Perlman 1957, 4).

Individ og samfunn er mindre artikulert i denne definisjonen, enn det vi tidligere har sett hos Richmond. Å hjelpe individer med å håndtere sine problemer, kan kanskje sies å være personfokuset, selv om problemer i Perlmans forståelse legger både individuelle og kontekstuelle faktorer til grunn. Problemer kan dermed vise til både person og situasjon. Nå er ikke problemer et ukjent ord for Perlmans forgjengere heller, ordet brukes jevnt over men uten at det fremheves som et "kjernebegrep".

Sosial fungering er vanskeligere å tolke med tanke på relasjonen mellom individ og samfunn. Begrepet assosieres vanligvis til individers mestringsevne, men her står det med "social" foran. Dermed kan det umiddelbart se ut til at hun inkludere samfunnet i begrepet sosial fungering, dersom man setter likhetstegn mellom sosial og omgivelser. Jeg har tidligere argumentert for at sosial står for noe relasjonelt. Dersom det er tilfelle, er ikke samfunnet eksplisitt inkludert i hennes definisjon av sosialt arbeid. Utgangspunktet for sosial fungering er individet – aldri omgivelsene – og dermed forstås omgivelsene sett ut fra individet. Det legger en begrensning på samfunnsfokuset.

Problem er problematisk – for å si det slik! Begrepet "problemsolving" utelater "social" helt. Fra å beskrive et kompetanseområde med termer som PIS eller psykososialt, fremheves nå problemløsning der forståelsen av individ og samfunn ligger mer implisitt. Jeg vil peke på to utfordringer jeg ser i denne sammenhengen. For det første kan et hyppig skifte og mangfoldig bruk av betegnelser på "kjernebegreper" bidra til en uklar forståelse av selve fenomenet. Hva er det vi betegner og beskriver til enhver tid med så ulike ord? Hva viser de til? Begrepene får ikke etablert seg til en felles forståelse for fenomenet det betegner, og det bidrar til å gjøre analyseenheten diffus. Perlman erstatter PIS og psykososial med ordet "problem". Men problem er ikke et dekkende eller tilsvarende begrep, og hun er lite

systematisk i beskrivelser av fagets kompetanseområde. Hun gjør det ikke tydelig på tilsvarende måte som sine forgjengere hva hun definerer som sin analyseenhet. Det er fremdeles tydelig hva analyseenheten er, men hun beskriver den på mange og varierte måter. Med slikt begrepsmangfold kan det være vanskelig å fange opp for leseren hva som er den gjeldende forståelsen.

For det andre er "problemer" et skuffende svakt begrep. Hvordan kan problemløsning skille en profesjon fra en annen? Hvem løser vel ikke problemer i hverdagen? Jeg tviler på at Perlman så det slik. Hun fremhever problemer først og fremst som et felles element for alle som jobber med sosialt arbeid. Hvorvidt egnet eller ikke, viser PIS og psykososial til individ og samfunn. Problemløsning gir ingen slik tilknytning til analyseenheten. Det mener jeg må bidra til en uklarhet rundt fagets kompetanseområde og virke.

Det kan faktisk være at hennes kompetanse med språket her har hatt en uheldig effekt på forståelsen av fagets analyseenhet – og det til tross for hennes appell om en tydeliggjøring av sosialt arbeids analyseenhet. Perlman er en språklig virtuos og er åpenbart glad i å uttrykke seg skriftlig. Hun har da også utgitt noveller og dikt. Men kanskje er et ønske om å uttrykke seg med et rikt og variert språk, og i enkelte poetiske vendinger, uheldig for presisjonen knyttet til fagterminologi og spesielt fagets kompetanseområde. Uansett grunn kan det store mangfoldet av begreper og beskrivelser knyttet til samme fenomen ha en uheldig innvirkning på forståelsen av samspillet mellom individ og samfunn.

Betyr innføringen av problemløsning at Perlman definerer en annen analyseenhet for sosialt arbeid? Er det å løse problemer fagets nye kompetanseområde? Både ja og nei, vil jeg si. Individ og samfunn i et spenningsfelt beskrives fremdeles som fagets analyseenhet, men innfallsporten er via en liten "omvei". Sosialt arbeid er problemløsning, og problemløsning innebærer en forståelse av at både årsakene til og løsningene på problemene kan ligge både i individet og i omgivelsene (Perlman 1957, 36). Dermed er problemløsning Perlmans beskrivelse av sosialt arbeids analyseenhet, men i det ligger forståelsen av individ og samfunn implisitt.

"Ikke glem det sosiale!"

Definisjonen for sosialt arbeid er nøye tilpasset en forståelse av Perlmans grunnbegreper person, problem, prosess og sted, men mister, som vi har sett fokuset på det sosiale. Det er

noe underlig ettersom Perlman er opptatt av at samfunnet gjenerobres i sosialt arbeid:

"There has been a rather troubling trend in social casework in recent years... It might be called an "intrapsychic-mindedness", - a kind of concentration or obsession with problems of emotional or personality malfunctioning and with methods and schemes for casework treatment of these." (Perlman 1971, 29). Perlmans løsning på dette er å se på hvordan mennesker fungerer sosialt i hverdagen, altså ved å fremheve relasjoner og nåtid i større grad.

Som Richmond og Hamilton markerer også Perlman arbeidet med omgivelsene som unikt for sosialt arbeid: *"...environmental modification is one of the distinctive forms of helping that social casework uses and is a form indigenous to social work..."* (Perlman 1971, 47) og *er "...one of social casework's most valued components."* Perlman 1989, 49).

Perlman anerkjenner at vi har vært opptatt av omgivelsene tidligere også, både ved å påpeke dets betydning og ved å vise til kontekstuelle faktorer og samarbeidspartnere. Utfordringen ligger i at det teoretisk og metodisk i stor grad har blitt ignorert. Dette mener jeg er en avgjørende presisering hos Perlman. Fokuset på omgivelsene er der – alle snakker om at det er viktig og unikt for faget – men det utforskes og studeres i liten grad (Perlman 1971, 47-48; Perlman 1989, 96-97). Derfor ønsker Perlman å sette nytt fokus på samfunnet. Vi kan ikke virkelig forstå våre klienter hvis vi ikke ser dem i deres sosiale kontekst og har en viss forståelse av denne kontekstens betydning (Perlman 1971, 44).

Det var en forunderlig oppdagelse jeg gjorde lenge etter at jeg hadde lest Perlmans lærebok fra 1957 flere ganger. Jeg skulle slå opp i boken hennes for å se mer konkret hva hun sa om ulike behandlingsformer og tiltak knyttet til omgivelsene. Først da gikk det opp for meg at det ikke finnes kapitler som omhandler arbeidsprosessen etter at diagnosen er stilt. Hun har med et siste kapittel om klientens motivasjon og kapasitet, og om mål for arbeidet. Men ingen om behandling. Det er tre kapitler om oppstartsfasen (beginning phase), et om diagnosen – og ingen om behandling. Grunnen til at dette forundrer meg, er at det nettopp er i handlingsfasen i Richmonds modell at det kan vise seg å bli særlig aktuelt å inkludere omgivelsene. Direkte og indirekte handling for å oppnå målene er altså utelatt i beskrivelsen av prosessen. Handlingsfasen er normalt en fase der det vil være naturlig å vurdere (bred) kontakt med omgivelsene for å kunne løse de problemer man har blitt enige om å løse.

Mangelen på "social" som prefix står også i kontrast til Perlmans fokus på det sosiale i sosialt arbeid. Denne utviklingen startet med Hamilton, og videreføres av Perlman.

Utelater selv metoder for omgivelsene

Men også hos Perlman, som hos Hamilton, tilsvarer arbeid med omgivelsene i all hovedsak hjelp til selvhjelp, dvs direkte arbeid. Betydningen av omgivelsene ligger da hovedsakelig på et analytisk- og kunnskapsnivå i det direkte arbeidet. Det er et paradoks at hun fremhever at det indirekte arbeidet først og fremst krever psykologiske innsikt og terapeutiske kompetanse tilsvarende det direkte arbeidet. Perlman forklarer det ved at omgivelsene først og fremst består av andre individer, og derfor kreves samme kompetanse som i det direkte arbeidet med klienten. Hamilton på sin side har en beskrivelse i sin siste utgave av boken *Theory and Practice of Social Casework* av behandling av omgivelsene som sosial terapi (Hamilton 1951, v). Arbeid med omgivelsen knyttes slik til psykologiske fremgangsmåter og begreper. Man kan spørre seg om denne strategien også er et tegn på at man forsøker å heve status på det indirekte arbeidet ved å fremheve de psykologiske aspektene ved det. Men det er også mulig at Perlman ser det som sosialt arbeids hovedoppgave å jobbe direkte med klienten, også der indirekte tiltak inngår i forståelse, analyse – og behandling.

Men legger til litt indirekte arbeid – modifisering av omgivelsene

For Perlman legger til: "*... the casework process will involve not only knowing and imaginatively using environmental resources but also working directly with them in order to make them useable by the client*" (Perlman 1957, 63). Og da fremhever hun annen og ny kompetanse som innebærer at flere må intervjues samtidig, man må kunne motivere mennesker til å bruke seg selv i andres interesse, å kunne oppnå en viss balanse mellom motstridende ønsker og behov (Perlman 1971, 94).

Metodiske utviklingstrekk

Det er på grunn av Perlman litt ulike innfallsvinkel til faget litt vanskeligere å plassere Perlmans metode i den skjematiske oversikten over Richmonds modell. Det er "både-og" hos Perlman, og det bidrar til at det tidvis er vanskelig å fange opp forståelsen av individ og samfunn. Arbeidet med omgivelsene fremheves som viktig i sosialt arbeid, men er samtidig i all hovedsak ikke annerledes enn arbeidet med individet. Samtidig nevnes at noen flere strategier kreves i det indirekte arbeidet, men som likevel ikke utdypes nærmere. Og læreboken har ikke med ulike tiltak/behandling der det ville være naturlig å trekke inn

omgivelsene i et større omfang. Perlman plasserer seg nok i min forståelse først og fremst i venstre halvdel av modellen hun også. På et uttalt plan integrerer hun individ og samfunn i sin forståelse av fagets analyseenhet, men gjennom valg av teorier, metode og begreper, uttrykkes fremdeles et sterkere fokus på individets indre enn på omgivelsenes betydning – særlig indirekte behandling på et handlingsplan.

1964 – Casework – A psychosocial Therapy

Vi går nå over til den siste perioden i min historiske gjennomgang. Syv år etter Perlmans utgivelse av sin lærebok, utgir Florence Hollis (1907-2004) læreboken "Casework – A Psychosocial Therapy" i 1964.

Kort oppsummering av Hollis bok

Florence Hollis første utgave av boken "Casework – A Psychosocial Therapy" er svært lik i stil og form som Gordon Hamiltons siste bok gitt ut i 1951. Likheterne mellom bøkene har ført til at jeg flere ganger har blandet dem sammen. Det er som om Perlmans forfatterskap passerer Hollis forbi i stillhet, og vi fortsetter der tråden slapp med Hamilton i 1951. For mitt vedkommende blir det å lese bøkene av Perlman som et slags sidespor, i den forstand skiller seg ut fra sine forgjengere og sin etterkommer. Perlman bryter med en del av sine forgjengeres stil, begreper og metode. Dette kan være et tegn på nytenkning. Til tross for likheter mellom dem alle - vi snakker om samme fenomen; social casework – tas det altså i liten grad høyde for de nye impulser som Perlman introduserer. Vi går tilbake til kjente begreper, kategorier og metoder fra Hamiltons tekster. Perlman har aldri skilt seg radikalt ut i den psykososiale retningen og casework tradisjonen. Hun definerer seg selv som diagnostiker, og oppfattes også av andre som innenfor en diagnostisk tradisjon, men også innenfor en psykososial retning som følge av en vektlegging av psykoanalytiske forklaringsmodeller (Payne 1991, 91). Hun inkluderte likevel elementer fra funksjonalistene som bidro til et noe annet fokus. Men det lar som sagt Hollis seg i liten grad affisere av. Hun gjør noen henvisninger til Perlman i sin bok, men fortsetter i den psykososiale tradisjonen slik Hamilton utviklet den.

Hollis bok er en metodebok i sosialt arbeid som tar for seg det teoretiske rammeverket og behandlingsprosessen i psykososialt arbeid. Hollis bygger videre på Richmonds sosiale diagnose og den direkte og indirekte metoden, men hun innfører også nye underklassifiseringer av disse metodene. Bokens anliggende er individuelt sosialt arbeid med mennesker som erfarer problemer i sine mellommenneskelige relasjoner (Hollis 1964, 3), og der målet er utvikling av personligheten eller en bedret sosial fungering (Hollis 1964, 12-13).

Jeg har vært i tvil om hva som skiller Hollis fra de andre på viktige områder for min problemstilling. Hva skal fremheves som nytt og betydningsfullt? Jeg har valgt å trekke frem nettopp videreføring fra Hamiltons bøker. For som vi skal se viderefører og utdyper hun den psykososiale retningen.

Termen PIS kommer tilbake og fenomenet består!

Termen personen-i-situasjonen innføres igjen med Hollis. Etter å ha vært fraværende som term i Perlmans bøker, tas den nå opp igjen som en beskrivelse av relasjonen mellom individ og samfunn. Analyseenheten er derfor den samme som Richmond formulerte i 1917.

PIS defineres dermed igjen eksplisitt som fagets analyseenhet, og beskrives slik: *“Central to casework is the notion of “the-person-in-his-situation” as a threefold configuration consisting of the person, the situation, and the interaction between them”*. Men heller ikke nå benyttes denne termen spesielt ofte, og den uttrykkes, som hos Hamilton, i litt ulike varianter som: *“person in the environment”* (Hollis 1964, 113), *“person-situation”* (Hollis 1964, 122, 227 og 228), og *“person and the situation”* (Hollis 1964, 193). Hun bruker også helt andre begreper, som *“indre og ytre press”* (Hollis 1964, 10), og *“Intrapsychic disturbance”* og *“reality pressure”* (Hollis 1964, 3). Vi gjenkjenner dette fra Hamilton og Perlman, at man ikke *“lander”* på en bestemt term eller noen faste begreper, men bruker ulike varianter og sammensetninger for å beskrive samme fenomen. Spørsmålet er om det demonstrerer fleksibilitet og evne til å fange opp endringer i samfunnet, og slik sett tilpasse språket i tråd med tidens ånd på en positiv måte. Eller om det bidrar til en uklar forståelse av hva begrepene er ment å beskrive. Det er for eksempel ikke umiddelbart og intuitivt at PIS og psykososial dekker samme fenomen. Det skal sies at dette endrer seg i Hollis senere utgaver. I fjerde utgave som hun utgir sammen Elisabeth Woods i 1990, benyttes PIS på en konsekvent måte som en sentral term for relasjonen mellom individet og samfunnet: *“..the person – situation gestalt [is]so central to the psychosocial approach.”* (Hollis & Woods 1990,

9) Fremdeles benytter hun termen psykososial synonymt med PIS, men termene er nå benyttet om hverandre og i like stort omfang. Uten at jeg har gjort en kvantitativ opptelling, kan det virke som om Hollis og Woods prioriterer termen PIS for å beskrive fagets analyseenhet (Hollis & Woods 1990, 9).

- og psykososial

Men tilbake i 1964 ser vi at hun viderefører termen psykososial, slik at både PIS og Psykososial igjen er med for å beskrive samme fenomen. Boken innledes med følgende: *"Casework has always been a psychosocial treatment method. It recognizes both internal psychological and external social causes of dysfunctioning..."* (Hollis 1964, 9). I første utgave er Psykososial termen som fremheves og brukes mest konsekvent, og som også har fått plass i bokens tittel.

I sitatet over definerer Hollis den psykososiale retningen som den gjeldende. Man kan imidlertid stille spørsmål ved om psykososial behandling alltid har vært den rådende, slik hun skriver. For eksempel bruker Richmond aldri begrepet psykososial, og hennes metode er ikke nødvendigvis en psykososial metode slik den forstås av Hamilton og Hollis. Men i den forstand at man med psykososial mener relasjonen mellom individ og samfunn, ja da kan man kanskje si at det alltid har vært slik.

Nye kategorier for å integrere forklaringsmodeller for individ og samfunn

Richmonds direkte og indirekte arbeid forblir arbeidsmetodene man tar utgangspunkt i, selv om indirekte arbeid gradvis har blitt erstattet med "manipulering", og senere "modifisering", av omgivelsene. For Richmond var disse to forståelses- og arbeidsmåtene uløselig knyttet sammen. I det man forsøker å beskrive delelementene separat, mister man det helhetlige blikket – begge må alltid være med. Man kan helle mer mot individ eller samfunn, men aldri utelate den ene helt. Det må være en dynamisk bevegelse mellom dem. Hollis ambisjon om tydeligere klassifiseringer innenfor Richmonds to hovedkategorier: direkte og indirekte arbeid, kan medføre en endimensjonal tilnærming ved at direkte og indirekte arbeid blir to separate arbeidsformer (Hollis 1964, 52). Det kan være en risiko at den helhetlige forståelsen og relasjonen mellom person og situasjon ikke fanges opp – at det enten er tiltak rettet mot individet, eller mot omgivelsene, ikke begge deler. Ved slike oppdelinger kan fordelene være at arbeidet med delelementene i PIS-konfigurasjonen, personen og situasjonen, blir tydeligere beskrevet. Man får flere arbeidsverktøy og en tydeligere

forståelse av arbeidsmetodene man har. Inndelingen i ytterligere kategorier er vurdert som en Hollis mest betydelige bidrag i videreføringen av psykososialt arbeid (Payne 1991, 83).

Hollis deler direkte arbeid inn i seks underkategorier: 1) støttende prosedyrer, 2) direkte påvirkning i form av råd og anbefalinger, 3) katarsis og ventilering, 4) refleksjon konsentrert rundt PIS-konfigurasjonen der man reflekterer over situasjonen, menneskene involvert og egne holdninger og handlinger 5) refleksjon knyttet til egne responsmønstre og tendenser og 6) refleksjon rundt utviklingen av disse responsmønstre (Hollis 1964, 71-75). Indirekte behandling deler hun inn i fem underkategorier: De fire første tilsvarer de fire første i direkte behandling. En femte kategori legges til som dekker ulike tjenester og ytelser, som økonomisk støtte og mobilisering av andre ressurser (Hollis 1964, 76-78).

På en side uttaler hun at PIS skal være integrert i alle deler av arbeidsprosessen, men vi ser av kategoriinndelingen at heller ikke nå bringes nye teorier og metoder inn i arbeidet som kan bidra til å integrere PIS. Kanskje med mindre man er enig med Hollis i at arbeid med omgivelsene skjer gjennom psykologiske midler. De fleste metodene er psykologiske og individrettet og ment for direkte intervensjoner (Payne 1991, 85).

Indirekte arbeid krever direkte arbeid

Hollis mener man har hatt en tendens til å tenke på direkte arbeid som psykologisk og indirekte arbeid som sosialt. Dette mener hun er et feilgrep (Hollis 1964, 77): *"It is a grave mistake to assume that environmental work is simple and does not involve the same subtle understanding of people that direct work with clients require"* (Hollis 1964, 110). Hun sier derimot ingenting om at arbeidet med individet også skjer gjennom samfunnet. Igjen ser vi at sosialarbeiderens kunnskap, evner og ferdigheter fremheves som identisk med ferdighetene som kreves i direkte arbeid (Hollis 1964, 110). Indirekte arbeid på vegne av klienten er av og til nødvendig, men det er å foretrekke når klienten selv kan påvirke sine omgivelser, dvs ved hjelp til selvhjelp (Se for eksempel Hollis 1964, 13, 22-23, 112-113, 128 og 221).

Indirekte metode ekskludert i arbeidet med personlighetsutvikling

Tatt i betraktning Hollis ambisjon om å beskrive individ og samfunn som et spenningsfelt, er det flere forhold som ser ut til å stride imot dette. Muligheten for å frembringe endringer i personligheten hos voksne gjennom tiltak i omgivelsene, anser hun som svært begrenset.

Kun atferden kan endres gjennom tiltak i omgivelsene: *"Environmental change can sometimes become the means through which changes in personality are brought about. With children especially (...). With adults, the chances of bringing about personality change through environmental means are considerably narrowed."* (Hollis 1964, 23). I henhold til dette rasjonale vil det være få grunner til å legge vekt på handling og tiltak i omgivelsene dersom målet er personlighetsendring. Og personlighetsendring er beskrevet som et viktig mål i psykososialt arbeid.

Teoretisk utgangspunkt – psykoanalytisk teori

"Today casework finds its own characteristic psychosocial approach gaining recognition in two closely related fields – psychiatry and the social sciences" (Hollis 1964, 9).

For Hollis er ikke "casework" ikke det samme som psykoanalyse, og psykologi er heller ikke eneste mulige innfallsvinkel. Men selv om Hollis inkluderer elementer fra andre fagretninger, for eksempel sosiologien, får de ikke samme status. Litt spissformulert beskriver hun at sosiologiske funn kun kan understøtte den psykoanalytiske innsikten (Hollis 1964, 19). Dette er i stor i stor kontrast til den 4. utgivelsen i 1990 hvor hun konkluderer med at systemteori er den beste metoden for å forstå samspillet mellom individet og omgivelsene, dvs PIS-konfigurasjonen (Hollis & Woods 1990, 9).

På et vis ser ikke Hollis noe behov for å inkludere teorier utover Freuds psykoanalytiske teori, for å forstå samspillet mellom individ og samfunn. Psykoanalysen fremheves som egnet til å forstå et relasjonelt perspektiv. Hollis påpeker heller at også Freud har et relasjonelt perspektiv inkludert i sin forståelse, og hun vektlegger at Freuds teorier hviler på sosial interaksjon så vel som intrapsyriske faktorer. Derfor mener hun psykoanalysen harmonerer med "caseworks" psykososiale orientering, og kan bidra med en total referanseramme som favner og inkluderer de samme sosiale fenomener i omgivelsene som sosiologien kan bidra med (Hollis 1964, 16). Individet er hos Freud ikke kun et produkt av sine omgivelser, men gjør sine egne krav på omgivelsene (Hollis 1964, 17).

På den annen side er det ikke disse sidene ved Freuds ideer som fremheves i boken til Hollis, men heller betydningen av tidlig barndom, personlighetsforstyrrelser og ulike forsvarsmekanismer (Se for eksempel Hollis 1964, 17-18). For eksempel brukes formuleringer som "libide og aggressive karakteristika" og "rester fra orale, anale og fallos

faser" (Hollis 1964, 181-182). I kapittel to gir hun tre eksempler på sosialt arbeid. De omhandler manglende komplementaritet i et ekteskap, forstyrrelser i superego og hvordan man kan forstå erfaringer fra barndommen. Og et helt kapittel vies sosialt arbeid og det ubevisste (Hollis 1964, 131). Hun gir ytterligere tre kasus på behandling; to om personlighetsforstyrrelser, og en om "character neurosis" (Hollis 1964, 246-264). Det er vel liten tvil om hvor dominerende posisjon Freuds psykoanalytiske teori har i denne utgaven av Hollis lærebok. Psykoanalysen er fremdeles den dominerende til å forstå og behandle individet, og individet får stor plass. Dersom man sammenligner Richmonds fremstilling av "social casework" med Hollis psykososiale retning, er det ikke så lett å se den likheten enkelte har påpekt i ettertid. For eksempel Soydan plasserer Richmond i den samme tradisjonen som den psykososiale, men man kan stille seg spørsmål om denne koblingen er riktig (Soydan 1993, 136).

Payne konkluderer med at det hos Hollis er en konsentrering rundt følelser og reaksjoner på sosiale situasjoner, heller enn på situasjonen selv, og utforskende refleksjon fremfor handling. Personlighetsstruktur, forsvar og angst får stor plass. Fokuset er på indre følelsesliv, og på person og familie fremfor sosiale faktorer. Men sosial endring er vurdert og anerkjent (Payne 1991, 88-89).

Det må understrekes at jeg ikke her er ute etter å kritisere en stadig bedre utviklet psykologisk innsikt. Den har bidratt til at sosialarbeidere har fått flere verktøy til å forstå klientens indre liv. Det jeg ønsker å påpeke er et manglende samsvar mellom uttalte idealer, og det som formidles gjennom teksten. Mine kritiske analyser er ikke ment for kritikkenes skyld, men fordi de momenter jeg trekker frem er ment å bidra til en forståelse av fagets analyseenhet, og av faglig identitet.

Det har slått meg at fra perioden etter Richmond og frem til 1964 er det et gjentakende fokus på omgivelsenes betydning i sosialt arbeid. Det etterlyses et sterkere fokus på samfunnet. Det sosiale og arbeidet med omgivelsene fremheves som det spesielle for sosialt arbeid, som skiller oss fra andre og tilstøtende fagområder. Videre kommenteres det gjerne at dette arbeidet har blitt tilsidesett – frem til nå! I perioden forfatteren nå har kommet til, skal omgivelsene endelig begynne å komme til sin rett igjen. Min gjennomgang viser imidlertid ikke en slik ny vektlegging i den samme litteraturen – eller den påfølgende – som etterlyser den. Arbeidet med omgivelsene blir utviklet i liten grad, særlig på handlingsnivå.

Ved neste korsvei påpekes samme problemstilling og samme optimisme i forhold til bedre tider for samfunnets status i sosialt arbeid på nytt. Men de kommer aldri... Det kan være ulike årsaker til dette. Psykoanalytisk teori og etter hvert ego psykologi dominerer fremdeles fagfeltet, og sosialarbeidere har få andre teoretiske innfallsvinkler og verktøy å lene seg på. Det kan også være at den psykologiske tilnærmingen og behandling av individet gir større status. Det kan også være at samfunnsarbeid oppleves som krevende, særlig dersom man har få muligheter til å oppnå endringer i omgivelsene fra sin posisjon.

Når vi nå forlater Hollis og de andre kvinnene i sosialt arbeid, er vi i en periode der individfokuset tidvis overskygger omgivelsene. Det kan se ut til at selv om man i nyere tid har fått mange fler teorier og metoder og verktøy å spille på, at individet fremdeles står sterkt og omgivelsene blir nedprioritert. I de moderne lærebøkene jeg så på i kapittel 2, er økosystem og systemteori to perspektiver som er inkludert for å bøte på dette. Uten at jeg har gått inn i en grundigere studie av disse forhold i lærebøkene, ser det etter et raskt oversyn ut til at omgivelsene vies få antall sider og det er fremdeles få arbeidsverktøy som ikke i utgangspunktet er metoder utviklet for det direkte arbeidet.

Kap. 5 Konklusjoner

Utgangspunktet

Innledningsvis stilte jeg en del spørsmål. Hva handler faget sosialt arbeid om? Hvor ligger fagets basis? Dette var mitt utgangspunkt for at jeg i denne oppgaven har forsøkt å vise hvordan forholdet mellom individ og samfunn uttrykkes i utvalgt litteratur. Hvordan er det nå som jeg har gått tilbake i historien? Har det bidratt til mer kunnskap om fagets grunnlag? Har jeg funnet noen svar på de spørsmål jeg har stilt meg underveis?

Jeg vil nå avslutte oppgaven med noen betraktninger basert på de funnene jeg har gjort.

Debatten om fagets grunnlag

I kapittel to så jeg på utvalgte bidrag til samtidsforståelsen av debatten om sosialt arbeid.

Det jeg oppdaget ved å se dagens debatt opp mot lærebøkene både i det historiske utvalget og nyere lærebøker, er at det er et avvik mellom hva lærebøkene uttrykker av kunnskap og forståelse om sosialt arbeid, og hvordan deltagerne i debattene selv forstår og presenterer faget. Dette avviket så vi også er også er i tråd med mine egne erfaringer fra mitt møte med studentene i dag.

For det jeg først og fremst har oppdaget i min analyse er at: i hele utvalget mitt ligger den samme analyseenheten i grunnforståelsen, samspillet mellom individ og samfunn og at begge delene må være tilstede. Men det brukes ulike termer og forklaringer for det samme fenomenet. Hva er det da som er utfordringen?

Jeg har oppdaget tre utfordringer knyttet til forståelsen av samspillet mellom individ og samfunn gjennom min studie. Det kan naturligvis være flere, men dette har pekt seg ut gjennom en studie av historiske verker, og noe nyere litteratur. Disse momentene samsvarer med min analyse og drøftinger i kapittel to og i mine funn i kapittel fire: For det første har vi sett at sosialt arbeid overlater definisjonsmakten til andre faggrupper. Jeg tar dette med selv om det ikke er funn ut fra mitt utvalg, men som fremgår av analysen av nåsituasjonen i kapittel 2. Jeg anser dette som en viktig del av forståelsen og vil derfor heve det frem her. En gjennomgang av nåsituasjonen viser at når andre får sette dagsorden, kan det gå utover forståelsen av faget og hva som er fagets fokus for oppmerksomhet. Dette så vi i debatten startet av Nygren og studien utført av Brante. Definisjonsmakt er en viktig faktor, men ettersom debatten omfatter både erfarne utøvere og forskere innen sosialt arbeid så ligger det kanskje noen svar å hente i vår egen kompetanse. Og det fører meg over til en annen mulig grunn:

For det andre kan det være at grunnen til en uklar forståelse kan skyldes manglende innsikt og kunnskap om eget fag. Innenfor denne forklaringsmåten kan det være mange grunner som spiller inn, knyttet opp mot for eksempel utdanningen, faglitteratur, studentenes kompetanse og kapasitet. For eksempel førte min egen usikkerhet knyttet til forståelsen av fagets analyseenhet meg til å gå tilbake til hovedboken i sosialt arbeid som sto på pensum da jeg studerte sosialt arbeid. Jeg lurte på hvorfor jeg ikke kjente til termen PIS. Det viste seg da

at Shulman ikke benytter termen PIS i sin bok, og ingen av tilleggsbøkene på pensum brukte PIS på begynnelsen og midten av 90-tallet.

For det tredje vektlegger min studie språk og italesettinger av sentrale fagtermer.

Utgangspunktet for dette fokuset er en antagelse om at fagspråket er avgjørende for forståelsen av hva faget handler om og for faggruppens identitetsfølelse. Det bidrar til et felles "vi". I debatten og i litteraturen har vi sett at man er opptatt av betegnelser på grunnleggende fenomener for faget. Forståelsen av fag er knyttet opp til språket, og språkets evne til å formidle mening.

Jeg vil i det følgende knytte funn opp mot disse mulige forståelsesrammene.

Gå til historien!

Soydan ser på mange av de samme momentene som min studie gjør. Hans undersøkelse poengterer betydningen av å se til historien for å få styrket identitetsfølelsen, fagspråket og kunnskapen om eget fag. Definisjonsmakt kobler han først og fremst til identitet og status. Som vist i kapittel to mener Soydan sosialt arbeid har en svak "kjerne" som mangler presisjonsgrad. I tillegg påpeker han mangel på forskning og kunnskapssøking i fagets historie.

Har Soydan og jeg oppdaget det samme? Både ja og nei. Vi ser ut til å enes om en dårlig presisjonsgrad som følge av diffust og varierende språk. Men vi avviker i synet på at "kjernen" er svak. Mine funn viser at det uttrykkes en fast (og ikke minst klar) "kjerne" helt tilbake fra Richmonds dager og frem til i dag, som er forholdet mellom individ og samfunn. I mine funn har jeg også påpekt at en endimensjonal tilnærming til studiet av fagets analyseenhet, blir en feil innfalsvinkel for sosialt arbeid. Mitt inntrykk er at i den grad "kjernen" er uklar, er det basert blant annet på det språklige uttrykket.

Richmond skriver at hennes formål er å definere hva sosialt arbeid er og hvorfor det er slik. Forståelsen hun legger til grunn av individ og samfunn og deres relasjon til hverandre som fagets basis, står fortsatt ved hevd (Richmond 1922, 26).

Personen-i-situasjonen

Hvordan kan mine funn knyttet opp mot språkbruk belyse forståelsen av analyseenheten?

Jeg har trukket frem tre momenter i min analyse som stakk seg frem. Bøkene i mitt utvalg beskriver forholdet mellom individ og samfunn ved hjelp av ulike begreper og termer. Som vi

så ble PIS introdusert av Hamilton i 1940 og videreført av Hollis i 1964. Her så vi at den psykososiale retningen brukte PIS. Men betyr det at den er eksklusiv for denne retningen? Ut fra mitt historiske utvalg så det foreløpig slik ut. Richmonds "social casework" og Perlmans "problem-solving" brukte ikke denne termen. I nyere litteratur så vi derimot at enkelte av generalistene, som distanserer seg fra den psykososiale retningen, også bruker termen PIS.

"Social"

Prefikset «social» ble konsekvent brukt av Richmond, men hennes etterfølgere bevarte ikke denne bevisste språkbruken. Det ser ut til at det er en tilfeldig bruk av ordet, kanskje for variasjonens skyld, eller for enkelte ganger å legge trykk på det sosiale. Hvis vi ser på dagens situasjon varierer fremdeles språkbruken som omhandler sentrale begreper. Vi ser altså en videreføring av denne inkonsekvente bruken. For Richmond kan ordet "social" fungere som en markør for å benevne enten omgivelsene eller relasjonen mellom individ og samfunn, slik at man får et sterkere fokus på omgivelsene. Ved første inntrykk kan det kanskje virke noe insisterende, men min gjennomgang antyder at en slik konsekvent språkbruk fremmer budskapet om faget som grunnleggende sosialt.

Begrepsmangfold

Fra og med Hamilton ser vi begynnelsen på en trend med innføring av nye begreper for å benevne grunnleggende fenomener. Psykososial blir en ny og dominerende term for fagets analyseenhet. Hun setter likhetstegn mellom PIS og psykososial.

Begrepsmangfoldet fortsetter med Perlman, og hennes valg av begrepene "problemer" og "problemløsning" som hovedbegrep. En uklar og lite fast bruk av hovedbegreper kan være en medvirkende grunn til at analyseenheten mangler presisjon, slik Soydan beskriver, og som kanskje minn funn er et tegn på. Denne utviklingen ser vi også i dag. For eksempel har Shulman innført "help" og "helper" som en alternativ uttrykksform til sosialt arbeid og sosialarbeider. Det er ikke bare analyseenhet som får varierende språkdrakt. Også sentrale andre begreper, som for eksempel diagnose og klient, blir kritisk ispørresatt. Noen velger å endre de tradisjonelle begrepene med nye begreper, mens andre ikke gjør det. Resultatet er en veldig variert språkbruk.

Stilles de samme spørsmål i medisinen til "kjernebegreper" som diagnose, pasient, journal og behandling? Jeg mener ikke å si at man ikke bør utvikle språket i takt med samfunnsendringer og fagutvikling. Men mangel på varige basisbegreper om sentrale

fenomener kan bidra til at det blir uklart hva sosialt arbeid handler om og hva man gjør når man bedriver sosialt arbeid.

Teorier

Når Hamilton introduserer sosialt arbeid for psykoanalytisk teori, skjer er skifte i individ og samfunnskonfigurasjonen. Min gjennomgang viser at individet blir hovedfokus og særlig de indre prosesser og følelser. Spørsmålet er om den Freudianske tilnærmingen til sosialt arbeid kommer i tillegg til eller på bekostning av samfunnet? Det kan diskuteres. Perlman argumenterer for at en overfokusering på den indre psyke har gått på bekostning av samfunnsfokuset. Samtidig viser mine funn at alle i mitt utvalg tar utgangspunkt i et samspill mellom individ og samfunn. Derfor er det kanskje heller slik at individfokuset kommer i tillegg, men at det blir en sterk vektlegging av individet, som til tider overskygger omgivelsene. Og det påvirker forståelsen av individ og samfunn.

Perlman introduserer, som vi så, noen elementer fra den funksjonelle skolen. Og i nyere tid er det en enorm utvikling i retning av å inkludere et mangfold av perspektiver. På den ene siden så innebærer det at man kan integrerer en forståelse av individ og samfunn, og relasjonen mellom dem, på en bedre måte enn tidligere. På den annen side kan mangfoldet føre uklarheter. Jeg tror ikke dette er en tilstrekkelig grunn. Men når definisjonen av selve analyseenheten også er varierende, kan det øke faren for en vag og uklar oppfatning av faget. Hvilke briller skal man analysere og handle med i de ulike situasjoner?

Metoder

I ettertid vises det ofte til Richmonds direkte og indirekte arbeidsmodell. Richmond legger til grunn at alle fire momenter, direkte og indirekte arbeid og nivåene innsikt og handling, må være integrert i et samspill. Dersom man forenkler modellen til kun direkte og indirekte arbeid, står man i fare for å se på sosialt arbeid som endimensjonalt, enten som individuelt arbeid eller samfunnsarbeid. I modellen finnes ikke et skille mellom det direkte og det indirekte, de er i et kontinuerlig samspill, i et spenningsfelt. I tillegg glemmer man ofte skillet mellom nivåene innsikt og handling. I mitt utvalg ser dette ut til å ha rammet handlingsnivået, særlig i det indirekte arbeid.

Spenningsfeltet som ligger til grunn mellom de fire momentene i Richmonds modell, gjenspeiler hennes forståelse av analyseenhet i faget.

Betraktninger og anbefalinger

Ut fra de tre punktene som jeg har oppgitt som mulige grunner til en manglende forståelse av hva sosialt arbeid er, definisjonsmakten, manglende kunnskap og italesetting, vil jeg komme med noen betraktninger og anbefalinger.

For det første kan det se ut til å være en fordel å reintrodusere en mer konsekvent bruk av prefikset "sosial". Med utgangspunkt i at faget oppleves uklart, kan det bidra til å stadfeste at faget befatter seg med grunnleggende sosiale fenomener. Jeg ønsker også å slå et slag for personen-i-situasjonen som en godt egnet fagterm for å beskrive fagets fokus for oppmerksomhet. I motsetning til andre forslag som vi så fremmet i debatten med Nygren og i Brantes studie, men også sammenlignet med mer tradisjonelle begreper som psykososial, ser PIS ut til å være mer allment akseptert innenfor ulike retninger og tradisjoner i sosialt arbeid. Jeg oppfatter det også som et godt egnet begrep for å dekke samspillet mellom individ og samfunn.

Videre mener jeg man må løfte frem en debatt om "stammespråket" generelt. Hvilke begreper kan man enes om når man definerer sentrale sider ved faget? En bedre utviklet språkdrakt vil kunne bidra til økt felles forståelse for faget og styrket identitet.

Sist, men ikke minst, ser mine funn ut til å kunne tyde på manglende kompetanse om fagets historie, og dermed om en "kjerne".

Tilbake til historien!

Cornells studie gjør som min, og sporer termen PIS gjennom historien. Hun ser spesifikt på integrering av PIS i de teorier som faget bruker. Og hun konkluderer med at Richmonds definisjoner og bruk av termen PIS er et godt utgangspunkt. Som Cornell vil jeg anbefale å gå til røttene for å belyse de spørsmål som knyttes til forståelsen av faget, som også reises i min oppgave.

Kan spørsmålet nå besvares? Har kompetansen økt?

Mange av de spørsmål og funn knyttet til definisjonsmakt, mangel på kunnskap og italesetting tror jeg man kan finne svar på ved å studere sine røtter. Bidrar oppgaven til økt kunnskap og forståelse?

Dersom jeg hadde gjort et annet utvalg og sett på materialet med andre analysebriller, ville kanskje resultatet blitt et annet. Men gjennom mitt fokus og de momenter jeg har valgt ut, så tegner det seg et bilde av et fag med en fast avgrenset analyseenhet, men der forståelsen allikevel blir uklar. Grunnene til dette kan være mange, men noe av forklaringen ligger i fagets svake posisjon, manglende kunnskap om historien og et behov for en tydeligere klargjøring av språket.

Litteraturliste

- Aaslestad, Petter. 1997. *Pasienten som tekst. Fortellerrollen i psykiatriske journaler: Gaustad 1890-1990*. Tano Aschehoug
- Benestad, Yngve. 2007. *Å forstå avisa. Innføring i praktisk presseanalyse*. Fagbokforlaget.
- Bergmark, Åke. 1998. *Nyckelbegrepp i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur
- Bergström, G. og K. Boréus (red). 2005. Textens mening og makt: *Metod i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur AB
- Blom, B. , S. Moren, & Nygren, L. 2006. *Kunskap i socialt arbete: om vilkor, prosesser och användig*. Stockholm: Natur och kultur.
- Brante, T. 2003. *Om konstitueringen av nya vetenskapliga fält - exemplet i socialt arbete*. Høgskoleverkets rapportserie 2003: 16R
- Carlson, D. og L. Johnsson. 1984. *Metodisk socialt arbete – en grundbok*. Forlaget natur och kultur
- Christoffersen, Hanne. 2010. *Semantikk og politikk – En analyse av integreringsbegrepet i Stortingsmeldinger om innvandring*. Masteroppgave, Avdeling for samfunnsfag: Høgskolen i Oslo
- Cornell, C.I. 2006. *Person-In-Situation: History, Theory, and New Directions for Social Work Practice*. Praxis
- Dictionary.com, <http://dictionary.reference.com/browse/manipulation?s=t>
- Engebretsen, Eivind. 2005. Barnevernet og de fremmedes ord – en nærlesing av journalnotater i en barnevernssak fra 1987-1988. *Barn* nr.1
- Hansen, Ragnhild. 2001. *Sosialt arbeidets identitet som fagområde*. Embla nr 2, 2001 s.55
- Hamilton, Gordon. 1937. Basic Concepts in Social Case Work. *The Family* No. 5
- Hamilton, Gordon. 1940. *Theory and Practice of Social Case Work*. Columbia University Press

- Hamilton, Gordon. 1951. *Theory and Practice of Social Case Work*. New York and London: Columbia University Press Hollis 1964
- Hollis, Florence. 1964. *Casework- a Psychosocial Therapy*. New York: Random house
- Hollis Florence & Mary E. Woods. 1990. *Casework- a Psychosocial Therapy*. McGraw-Hill Company Publishing Company
- Holter, Harriet. 1960. *Sosialarbeiderens yrkesrolle*. Tidsskrift for samfunnsforskning 1.
- Johannessen, Asbjørn, Per Arne Tufte og Line Kristoffersen. 2005. *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Abstrakt Forlag.
- Johnson, Louise C. & Stephen J. Yanca. 2004. *Social Work Practice-A Generalist Approach*. Pearson Education, Inc.
- Kokkinn, Judy. 2005. *Profesjonelt sosialt arbeid*. Universitetsforlaget.
- Levin, Irene. 2004. *Hva er sosialt arbeid*. Universitetsforlaget.
- Lovelock, R., Lyons, K. & J. Powell. 2004. *Reflecting on Social Work – Discipline and Profession*. Ashgate
- Nygren, Pär. 2000. Kampen om det sosiale arbeidets identitet. *Embla* nr. 8, s.28
- Olteidal, Siv. 2001. Sosialt arbeid – meir enn «sosial integrasjon». *Embla* nr 2, 2001 s.47
- Payne, Malcolm. 1991. *Modern Social Work Theory: A Critical Introduction*. The Macmillan Press. Ltd.
- Perlman, Helen Harris. 1957. *Social Casework – A problem-solving Process*. The University of Chicago Press.
- Perlman, Helen Harris. 1971. *Perspectives on Social Casework*. Temple University Press.
- Perlman, Helen Harris. 1989. *Looking Back To See Ahead*. The University of Chicago Press.
- Prieur, Annick. 2004. *Balansekunstnere – betydningen av innvandrerbakgrunn i Norge*. Oslo: Pax Forlag.
- Rhedding-Jones, Jeanette. 2005. *What is Research? – Methodological Practices and New Approaches*, Universitetsforlaget.

- Richmond, Mary E. 1908. *The Good Neighbor in The Modern City*. Russel Sage House.
- Richmond, Mary E. 1917. *Social Diagnosis*. Russel Sage House.
- Richmond, Mary E. 1922. *What is Social Case Work – An Introductory Description*. Russel Sage House.
- Ringdal, Kristen. 2007. *Enhet og mangfold – Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ forskning*. Fagbokforlaget.
- Schau, Great Marie. 1992. *Mellom makt og hjelp – en samfunnsvitenskapelig tilnærming til forholdet mellom klient og hjelper*. Tano
- Shulman, Lawrence. 1992. *The Skills of Helping - Individuals, Families and Groups*. F.E. Peacock Publishers, Inc.
- Skog, Ole-Jørgen. 2004. *Å forklare sosiale fenomener – En regresjonsbasert tilnærming*. Gyldendal Akademisk.
- Solli, Susanna M. 1998. Bourdieu og konstruksjonen av forskningsobjektet. I Elisabeth L'Orange Furst og Øystein Nilsen (Red) *Modernitet – refleksjoner og idebrytninger*.
- Soydan, Haluk. 1993. *Det sociala arbetets idéhistoria*. Lund: Studentlitteratur AB
- Swedner, Harald. 1983. *Socialt arbete – en tankram*. Liber AB
- Thomassen, Magdalene. 2006. *Vitenskap, kunnskap og praksis – Innføring i vitenskapsfilosofi for helse- og sosialfag*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Levin, Irene og Jan Trost. 2005. *Hverdagsliv og samhandling med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv*. Fagbokforlaget.
- Turner, Francis J. Mars 1994. *Reconsidering diagnosis*.
[Http://proquest.umi.com/pqdweb?did=5673229&sid=2&Fmt=3&clientId=32066&RQT=309&VName=PQD](http://proquest.umi.com/pqdweb?did=5673229&sid=2&Fmt=3&clientId=32066&RQT=309&VName=PQD)
- Weihe, Hans-Jørgen Wallin, Naushad Ali Qureshi. 2001. Det sosiale arbeidets identitet. *Embla* nr 1, 2001 s.49
- Zahl, Mari-Anne. 2003. *Sosialt arbeid – refleksjon og handling*. Fagbokforlaget.

FORELESNINGER

Levin, Irene Phd-forelesning, november 2011